

Dialog byl natočen dopoledne ve čtvrtek 18. září 2014 v zasedací místnosti ve společnosti FEBIO, Růžová 13, Praha 1, Nové Město a dokončení dialogu bylo 25. září 2014 odpoledne ve stejných prostorách.

MS: *Vážený pane Feniči, čím je pro vás rok 1989? V jaké životní fázi vás zastihl? Jaké naděje jste do něj vkládal a případně jak se naplnily?*

FF: Rok 1989 byl pro mě přelomový a má dodnes velmi silný emocionální význam. V roce 1985 jsem musel opustit svou profesi – byl jsem vlastně s okamžitou platností vyhozen ze zaměstnání, z filmového studia Koliba v Bratislavě, kde jsem po skončení FAMU šest let působil jako filmový režisér. Nesměl jsem tehdy dokončit ani práci, kterou jsem tam měl rozdělanou, i když šlo jen o žurnál, který jsem dělal ne z vlastní vůle, ale z příkazu vedení. Do té doby jsem odmítal dělat tzv. společenská nebo jiná zadání a na rozdíl od většiny kolegů se mi dařilo udržovat dost velkou nezávislost. Bránil jsem se tím, že jsem argumentoval povahou své tvorby, která byla výhradně autorská. Jednoduše, neakceptoval jsem žádné společenské, ale ani komerční zakázky a nedělal nic, co se mnou nesouznělo. Zatímco jako zaměstnanec filmového studia jsem samozřejmě byl povinen plnit i zadání, které by mi studio uložilo. Tehdy jim, po několika letech našeho vzájemného napětí, už se mnou došla trpělivost a já jsem poprvé musel něco přijmout příkazem. Ustoupil jsem, protože i když šlo o téma měsíce sovětské kultury, já si v jeho programu našel umělce, kteří nenesli ve své tvorbě žádný ideologický nádech. V té době jsem měl již na Slovensku trezorován dokument Tam a zpět, natočený v Studiu krátkého filmu a film Brehy nehy, natočený pro Slovenskou televizi. V Čechách to byl můj hraný debut Džusový román, a to ve filmovém studiu Barrandov. Tedy v každé instituci, se kterou jsem tehdy mohl spolupracovat, jsem už byl zakázán. Moje situace proto byla dost neutěšená a čekal jsem, kdy definitivně budu muset svoje povolání opustit. Uvedený žurnál nakonec zůstal nedokončený a já jsem skutečně musel odejít jako tvůrce „protisocialistického, protirežimního myšlení, které není v souladu s výkonem mé funkce“. Filmový či televizní režisér té doby byl vnímán především jako propagandista, který měl obdobně, jako novináři, přinášet hlavně obraz úspěchu a rozkvětu socialistického systému a jakýmkoliv vážnějším problémům a tématům se vyhýbat – pokud to nebyly „povolené“ problémy. Zbytek předrevolučního období jsem strávil na volné noze, jako turistický průvodce. To bylo také jediné povolání, na které šlo, kromě uměleckých, získat povolení k „volné noze“. Na mou profesi to nešlo, protože v té době jsem nebyl ani členem Svazu dramatických umělců, byl jsem vyhozen ze všech organizací. Nemohl jsem tak získat „razítka“ z Národního výboru, které dovoľovalo nebýt v trvalém zaměstnaneckém poměru a tedy, podle tehdejších zákonů příkazujících povinnost být zaměstnán, vyhnout se stíhání za trestný čin příživnictví. Bylo to období, kdy jsem se rozloučil s tím, že ještě někdy budu vykonávat svou práci. V Sovětském svazu se sice už objevil Gorbačov se svojí perestrojkou, ale nevěřil jsem, že by se velké imperiální Rusko mohlo někdy vzdát své kořisti v Evropě i svého velkého impéria, které vybudovalo po VŘSR – Velké říjnové socialistické revoluci. Proto jsem ani neočekával, že by mohlo u nás dojít v brzké době k průlomu režimu. Vše zde probíhalo po starém a se starými tvářemi. Disidentské aktivity také ještě neměly masovější dosah. Ve filmu se sice už zpracovávala i nepříjemnější témata jako drogy, nebo fotbalová výtržnictví a podobně, ale spíš jako problém jedinců než společnosti. O závažnější, natož politická témata, se nikdo ani nepokusil. V roce 1988 mi jeden dramaturg Krátkého filmu nabídl svůj námět, který se obdobným způsobem, jako v té době převratný gruzínský film Pokání, pokoušel přinést podobenství o krizi stávajícího systému. Jmenoval se Zvláštní bytosti. Zaujalo mne to a vycítil jsem možnost tento námět dopracovat do podobenství o konci nesvobody, kolapsu totalitního režimu, který selhává ve všem i u těch, kdo mu sloužili a skutečně věřili. Stále však fungoval dokonalý systém cenzury, který bylo nutné obelstít. Musel jsem toto podobenství zahalit do nejasných formulací, ze kterých by nešlo vycítit, kam tím cílím. Vnímám jsem to jako svou poslední možnost se ještě vrátit ke své profesi, a tak jsem dal tomu nejen veškerou svou energii a elán, ale především chtěl říct vše, navíc v jinotajích a zakódovaných významech, co do té doby nikdo z plátna nevyslovil. Kvůli tomu jsem dokonce obsadil do hlavních rolí polské herce, protože jsem se obával, že čeští by mě mohli

udat a zabránit dotočení filmu. Je možné, že právě tím jsem ho nakonec zahltil tak, že když se pak pět měsíců po revoluci dostal do kin, už nemohl svobodné diváky oslovit se stejnou emocionalitou, s jakou vznikal, a jaká by možná v době totality dokázala k divákům, zvyklým číst mezi řádky, proniknout. Ironií celého mého příběhu je to, že tento film jsem dokončil ve zvukovém studiu právě v pátek 17. listopadu 1989 ve večerních hodinách. Celé odpoledne jsem však byl zcela nesoustředěný, protože od svého kameramana a také od synovce, kteří byli v průvodu od Albertova, jsem byl průběžně informován co se děje cestou a pak na Národní třídě. Bydlel jsem vedle ní, takže v noci, když jsem se po dokončení filmů vracel domů, jsem na ní nacházel ještě zbytky oblečení a různé osobní věci, o které demonstranti přišli. Do rána jsem pak v ulicích pátral po synovci, který utrpěl otřes mozku a ztratil vědomí, takže i když mu neznámí lidé pomohli, nedokázal si vzpomenout, kde bydlí ...

MS: *Když jste točil film, bylo vám 37 - 38 let?*

FF: Ano ...

MS: *Je zvláštní konstatovat, že jste se chystal říci poslední slovo tak mladý ...*

FF: Nemyslel jsem si, že budu moct dál točit. Filmová tvorba byla odkázána na podporu státu. Malíř si mohl malovat, spisovatel psát, potřeboval k tomu pouze tužku, ale filmař nemohl pracovat, protože tehdy nemohl nejen vlastnit, ale ani si legálně zapůjčit nebo koupit profesionální kameru. Soukromé osoby ani neměly přístup k jakémukoliv rozmnožovacímu materiálu. Bylo jasné, že když natočím čtvrtou věc, která nebude v souladu s tím, co bylo požadováno, potvrdím nepřátelství k režimu a svou nenapravitelnost. Všichni, co mně přáli, abych točil, mě na to upozorňovali - že skončím navždy.

Barrandovští komunisté a jiné organizace se tehdy proti mně ostře postavili a snažili mému návratu zabránit. Na druhé straně, ve vedení příslušné dramaturgické skupiny už bylo pár osvícených a statečných lidí, kteří byli ochotní riskovat a pustit mě k režii. Měl jsem pouze dvě možnosti - natočit film podle mých představ a svědomí, ale za který si ponesu důsledky, nebo režimně loajální film, kterým se zalíbím a tím si zajistím další práci, ...

MS: *... čímž zdiskreditujete sám sebe, ...*

... Ozvěny mládí ...

FF: ... ale dokonce se sám sobě zhnusím. Když jsem ve jednadvaceti letech začal dělat své první filmové krůčky, byl jsem celkem naivní vesnický kluk, který se ani moc nezajímá o politiku a velký svět, který byl příliš daleko od jeho vesnice. Rodiče byli sedláci, které komunisté připravili o vše, co po generace jejich předkové vydřeli. Středobodem jejich světa tak byl kostel, žili jsme v uzavřeném světě, který nás vlastně chránil před tím vnějším. I k filmu mě přivedl náš farář, který byl náruživým kinoamatérem. Nebýt jeho, asi bych se nikdy neocitnul tam, kde jsem, byl totiž hlavním hybatelem života na vesnici. Zemědělské východní Slovensko nemělo žádný strategicky význam, geograficky i politicky bylo vždy až na konci. Náš dům stojí na návsi u kostela, takže když se v naší obci neměl kam uchýlit Farní úřad, aby nebyl zlikvidován, nabídla moje maminka v roce 1975 náš dům církvi. Tak zachránila místní faru, která v našem domě sídlí dodnes. Nebyla žádná disidentka, pouze dělala vždy to, co považovala za mravné. Statečnost takovýchto obyčejných lidí v mém prostředí nebyla neobvyklá. Neměli jsme rozhlas ani televizi, rodiče se museli vždy o sebe a nás, pět dětí, postarat sami, nebyli zvyklí něco čekat od jiných a tedy ani být závislí na státu. Zůstali tak svobodnými lidmi za všech společenských okolností a tuto vnitřní svobodu jsem převzal od nich i já. Vše bylo přímočařejší, proto jsem se později v intelektuálním prostředí Prahy či Bratislavy orientoval dost těžko a někdy i chyboval.

MS: *Byl jste ale vychováván v žité víře, což vás velmi pozitivně formovalo. Víra sloužila jako*

„repellent“ proti komunistické ideologii.

FF: Souhlasím s vámi. Moji rodiče se obrnili vůči vnějšímu světu tak, že jej v podstatě ignorovali. V jejich malém vesnickém prostoru se řešilo vše jen v okruhu příbuzných a nejbližších osob. Moji rodiče neznali ani jméno Gustav Husák, ze svého života mohli bez problémů vytěsnit i tyto obskurní postavy.

MS: *Tím si zachovali duševní zdraví?*

FF: Ano, zachovali si zdravý rozum, lidství, křesťanské hodnoty. Jak stárnu a získávám stále větší odstup od svého dětství, utvrzuji se ještě víc, že i když mé dětství mělo nepochybně i svoje handicap, byl to ten největší dar, jaký jsem od svých rodičů do života dostal. Když jsem v něm udělal později nějaké chyby, pak právě inspirace v dětství mi je pomohla vždy napravit a vrátit vše do souladu s vlastním svědomím.

MS: *Zkrátka - žít v pravdě.*

FF: Takto se to ve mně vyvíjelo. Samotné studium filmové tvorby, které v prvním období, díky přechodu do absolutně odlišného prostředí a lidí, dost narušilo moji osobní integritu, probíhalo jako hledání a postupné vyrovnání se s životem v pravdě, se sebou samým. Od prvního zahlcení intelektuálním a uměleckým světem a jejich možnostmi, až k návratu ke své původní identitě. Proto jsem později ve své tvorbě nikdy předem nekalkuloval, co můžu nebo co je povoleno, ale konal tak, jak jsem cítil, že konat mám a chci. Uvědomoval jsem si, že tím asi budu provokovat a způsobovat si problémy. Ale hrbit jsem se nechtěl a ani bych to trvale nedokázal. Když se podíváte na období po roce 1969, kromě vzdorovité Věry Chytilové, nenajdete zde v hrané kinematografii výraznější pokusy o pravdivou reflexi doby. Jediný hraný film, který byl skutečně a oficiálně uložen do trezoru, byl můj debut Džusový román. Hudební film Straka v hrsti měl sice obdobný osud, ale tentokrát ne kvůli obsahu, ale kvůli hudbě Pražského výběru. Džusový román však rozčílil ideology režimu právě svou autentičností, byl zakázán kvůli obrazu společnosti, vyvolávajícímu deziluzi, své negativistické atmosféře, ve které nebylo ani světélko naděje. Rezignovat na příběh a vše postavit jen na náladě a autentickém prostředí byla tehdy jediná cesta, jak přinést obraz tehdejší doby. Jinak by nešlo projít několikafázovým sítím dramaturgů a cenzorů a dostat film vůbec do výroby. Tehdejší funkcionář KSČ a předseda Svazu českých dramatických umělců, režisér Jiří Svoboda, mě pak na různých shromážděních uváděl jako příklad umělce, který tzv. estetikou ošklivosti deformuje krásnou socialistickou realitu a je proto hanbou a nepřitelem českého i slovenského filmu. Tím chci připomenout, že i když, jako v případě Zvláštních bytostí, začínali již někteří umělci cítit možnost „otěhotnění“ doby ke změně, na straně druhé, mechanismy moci stále pracovaly naplno a bez změny - období před sametovou revolucí nevykazovalo žádné skutečně výraznější znaky otevřenosti či změny. Pouze v některých lidech, propadlých deziluzi, se znovu obnovila naděje. Povolené shromáždění na Škroupově náměstí nebo vystoupení Marty Kubišové v malém divadélku kontra volba Miloše Jakeše prvním tajemníkem KSČ ale potvrzovala, že i gorbačovská perestrojka proběhne u nás zase jen „českou cestou“ - tedy aby se vlk nažral a koza zůstala celá ...

... Nejasnost sametového převratu ...

FF: Možná disidenti, kteří lépe a soustředěněji analyzovali každý krůček a slůvko režimu, cítili to období jinak, ale pro mě bylo prvním skutečně velkým činem až shromáždění na Albertově. Tehdy poprvé jsem pocítil, že už to není jen záležitost určité vymezené skupiny lidí, které jsem potkával od Palachova týdne na všech dalších shromážděních, ale touha lidí po svobodě už přerůstá i do dalších skupin obyvatelstva, především k mladým lidem. Tady už šlo o přímý a nekompromisní střet s mocí. Když jsem tu noc viděl na ještě neuklizené Národní třídě stopy po tom, co se tam stalo, už jsem nepochyboval, že se to komunistům už zastavit nepodaří. Pouze bylo otázkou, jak dlouho tomu

dokážou vzdorovat.

MS: *Vy jste mě navedl k otázce, jaká podle vás byla politická elita? Vládní i nevládní představitelé si nedokázali uvědomit, co se děje v Moskvě, ale i v jiných centrech komunistické moci? Z nich přicházel vítr změny, nebo si myslíte, že zdejší lidé vykonali své?*

FF: Jestli mocenská elita ze svého středu vyprodukovala a vynesla do vedoucí pozice tajemníka Milouše Jakeše, jednalo se o nejjasnější důkaz – ať se to zdůvodňovalo jakkoliv – že komunistická elita brala i pohyby v Moskvě jen jako jednu z formálních forem vývoje systému. Jednalo se o další klamání lidí, vyvolání klamných pocitů, že jde o humanizaci systému, který však ve skutečnosti humanizován buď být neměl, nebo jen částečně, pouze aby byla pacifikována mladá generace k pokračující nečinnosti, a dál se toleroval systém, který všechny podváděl. Jinak by tato elita, již v zájmu svého dlouhodobějšího přežití, hledala ve svém středu osobnosti, které by jí daly nový náboj. Je otázkou, zda takové lidi vůbec měla. Z tváří, které si z té doby pamatuji, žádná nevzbuzovala smítko naděje. Novodobé stranické produkty spíš patřily k tomu nejhoršímu, co u nás komunismus zplodil za dobu své vlády. Zatímco do roku 1968 páchali mocenské zločiny z větší části lidé, kteří fanaticky, a někdy i zcela upřímně, v systém a v jeho myšlenky věřili, poté je páchali lidé, kteří byli profesionálními kariéristy. Ve jménu moci, svých požitků a bez zábran, přitom bez sovětských rádců, kteří jejich předchůdcům stáli v padesátých letech za zády, byli schopni udělat cokoliv, co jim osobně přinášelo prospěch. Revoluce pak potvrdila v jakém rozkladu, jak nemorální a slabá tato elita byla.

MS: *Ano, uhlířská víra opadla a být ve straně znamenalo být u zdroje moci.*

FF: Proto jim také nepřišlo zvláštní vybrat do svého čela slabocha, lidového pasáčka. Svou bezelstností byl dojemně hloupý. Pro elitu nesl znaky manipulovatelnosti, bezvýraznosti, zkrátka to, co ona potřebovala, aby si lidé ve státních složkách zachovali dostatek moci, protože ten člověk byl příliš slabý na to, aby jim ji limitoval.

MS: *V Kocourkově by řekli: na vládě se podíleli nejschopnější z nejneschopnějších.*

FF: Ano, jistě to pomohlo k rychlému a lehkému pádu režimu. Nikdy jsem se s těmito lidmi nesetkal, a tak je nedovedu přesně analyzovat, vycházím jen ze svých vjemů přes tehdejší, nesvobodná, média. Pokud jsou oceňovány intelektuální schopnosti třeba Lubomíra Štrougala nebo některých jiných, pak mě to spíš děsí, že někdo, kdo musel tehdy poznat a uvědomovat si důsledky své činnosti, ji několik desetiletí bez výčitek rozvíjel. Jak je možné oceňovat odbornost bankovního šéfa Potáče, který budoval, udržoval a rozvíjel finanční systém, který byl v rozporu se všemi ekonomickými a finančními pravidly rozvinutých ekonomik světa, odborných studií i tradic naší civilizace. Jak mu může dojít k tomu, že na pohřbu mu složí hold v jedné řadě Václav Klaus a zároveň i Milouš Jakeš? Naštěstí, naše komunistická hierarchie postrádala a nebyla schopná ani vychovat přesvědčivou a charismatickou osobnost vůdce, která by dokázala upřímně získat větší část veřejnosti. Jako korunní princ byl často zmiňován Miroslav Štěpán, který však byl zrůdným produktem funkcionářské mašinérie a měl všechny znaky, které mohou minimalizovat jakoukoliv jeho podporu od obyvatel. Jiný tehdejší ambiciózní představitel – Miroslav Šlouf – také potvrzuje, že šlo jen o lidi toužících po vlivu a moci, kteří by si našli místo a postavení v jakékoliv straně, která by jim to tehdy byla umožňovala. Tak jak si ho našli i po pádu režimu.

... Období komunismu ...

MS: *Dobrá, pojďme se ještě podívat před rok 1989. Začal bych abstraktní otázkou. Soudíte, že člověk pro svůj život potřebuje ideologii, nebo ideologie je „zahrávání si“ s idejemi – zastřou svět, který můžeme vnímat?*

FF: Pro mě je ideologie náhradou víry. Ten, kdo má víru, může vše rozvíjet z ní. V národě s velkým množstvím ateistů je možná potřeba ideologie více. Ideologie, stejně jako víra, může nabízet naději, že lze mít náš svět a život takový, jaký si přejeme, po jakém toužíme. Jenže naplnění ideologie je stejně abstraktní, jako dosažení absolutní pravdy. Vždyť co je v našem životě, kromě smrti, jednoznačné? Takže lidé chtějí ideologii hlavně proto, že ...

MS: ... usilují mít jistotu ...

FF: ... a řád. Lidský život potřebuje opěrné body a soudím, že z toho pak pramení úspěch populistů, úspěch lidí, kteří se umí trefit do nálady – někdy jen okamžité, nebo určité potřeby – ať již konzumní, nebo nekonzumní, protože ve společnosti jsou vždy nejméně tyto dvě skupiny lidí. Zkrátka – ti, kterým jde pouze o konzum, ...

MS: ... nebo ti, kteří usilují v životě o přesah.

FF: Přesně tak ...

MS: Zamýšlíte-li se nad ideologií, soudíte, že v ní šlo o hodnotné směřování celkového sociálního systému k lepší, ke spravedlivé společnosti, nebo se jednalo o iluzi?

FF: Dospíval jsem v šedesátých letech. Z dětského pohledu se mi zdá, že přes tragické období padesátých let, stále ještě hodně lidí věřilo v lepší a spravedlivější společnost. Alespoň to tak vypadalo v ekonomicky velmi slabé oblasti, ve které jsem žil a která právě v sociální sféře začala zaznamenávat změny k lepšímu. Tuto iluzi podporoval i bohatý kulturní rozvoj šedesátých let, která začala přinášet různé nové impulsy a byly, i pro mě osobně, velmi inspirativní. Právě díky jim jsem mohl být, i ve svém vesnickém prostředí, například osloven filmy české nové vlny. Z tohoto hlediska vnímám tato léta jako dost převratnou dobu, a to nejen v naší audiovizuální kultuře.

MS: Příkladem je oskarový snímek *Obchod na korze* ...

FF: Natačel se ve východoslovenském Sabinově, nedaleko mého bydliště. Pro mé okolí to bylo velké vzrušení, hodně se o tom všude v celém regionu mluvilo, lidé tam poprvé viděli filmaře. Bylo štěstí dospívat právě v takovém ohromném kulturním kvasu. Šedesátá léta přinesla i do mého okolí hodně nábojů, protože lidé znovu začali hledět s nadějí do budoucnosti. Právě tehdy se i sociální situace na východním Slovensku začala konečně zlepšovat. Jako středoškolák jsem sledoval, jak ožila intelektuální a kulturní fronta, kolik se objevilo nápadů prakticky ve všech oblastech kultury. Pro její představitele to musel být velký návrat k lákavému snění části české elity předválečných let, která silně inklinovala k levici a pomáhala jí už tehdy etablovat se v naší rodící se demokratické společnosti.

MS: *Vladislav Vančura* nebo teoretik *Karel Teige*.

FF: Myslím si, že to vše vychází z českého sklonu k rovnostářství. Pak to samozřejmě 2. světová válka a její průběh ještě posílily, dokonce zřejmě i u těch, kteří do té doby pochybovali. Vítězi a osvoboditeli se stali reprezentanti této ideologie – země Sovětů. Po válečných útrapách jistě velká část našeho národa cítila vděčnost a obdiv. Čapková „nedůvěřivost“ ke komunismu se oslabila. Slováci, jako národ venkovanů, ve své konzervativnosti toto nadšení nesdíleli a byli opatrnější. Praxe pak ukázala, že represi padesátých let a „socialismus s lidskou tvář“ let šedesátých, lze rozvinout ještě do morálně rozkladnějších let sedmdesátých a osmdesátých ...

MS: ... poněvadž zlomila lidem „mravní páteř“, ...

FF: ... souhlasím. Agresivnější a brutálnější padesátá léta lidi zabíjela, ale většinu nezlomila, když

byli schopni propadnout tak velké naději v období kolem roku 1968, i když asi každý zde mohl mít jiná očekávání. Ta však vzápětí byla definitivně zničena v sedmdesátých a osmdesátých letech, čím byl vlastně dokonán totální úpadek společnosti, hospodářství a všeho, co je s tím spojeno.

... Jádru komunistické ideologie ...

FF: Dle mého názoru je problém komunismu a ideologie právě v tom, že velmi zjednodušeně a velmi jednoduchými kroky nabízí řešení, která jsou v podstatě nerealizovatelná.

MS: *Zkrátka - jedná se o utopii.*

FF: Ideologie vycházející z představy, že všichni lidé jsou stejní a jsou si rovni, je ve skutečnosti nerealizovatelná. Tento systém měl tolik podob, kolik zemí se o něj pokoušelo. I když vycházel ze stejných základů, při jeho místní realizaci nešlo aplikovat jeden recept. Kulturní, sociální, etnické, geografické a jiné podmínky nešlo a nejde sjednotit a natolik zjednodušit, jak tato ideologie hlásá.

MS: *Usilujete o to, abychom dali prostor svobodě člověka, aby se dokázal „rozvinout“, aby dokázal říci, kde je jeho místo ve společnosti, a ne jej „přejíždět“ parním válcem?*

FF: Samozřejmě. I když na druhé straně jsou lidé, kteří nepotřebují prostor pro svobodu. Můžeme to vidět i dnes. Svoboda pro ně nemá hodnotu, když nemají práci, sociální jistoty, jsou frustrováni nemožností a neschopností své seberealizace, když si společnost představují jako zřízení, které se má o ně postarat a zabezpečovat je. Proto slyší na utopie. Svoboda pro každého z nás znamená něco jiného. Lidé se navzájem od sebe liší a mohou se shodnout jen na některých obecných, ale nikdy ne jednotných prioritách a hodnotách, protože ty jsou pro každého z nás ve vlastním hodnotovém řebříčku na jiné příčce.

MS: *Ano, jelikož pro někoho svoboda znamená ztrátu identity, nikoli její stálou obnovu.*

FF: Každý si za tento pojem dosadí to, co odpovídá jeho sociální, intelektuální a jiné úrovni. Tím pádem nelze aplikovat ani dobře, lákavě či vábivě znějící myšlenky na celek.

MS: *Sluší se říci, že praxe zdánlivě vábivé myšlenky „vytunelovala“?*

FF: Z mého pohledu se komunismus sám vytuneloval. I když tento pojem se u nás objevil až v souvislosti s rozkradeným majetkem, ve skutečnosti byl už použit při rozkradení myšlenek a ideálů. Komunistický režim je nejen totálně, ale i brutálně vytuneloval.

... Reforma systému? ...

MS: *Ani šedesátá léta nemohla přinést kýženou reformu. Vlastně by šlo o reformu nereformovatelného.*

FF: Myslím, že kdyby komunisté po svém volebním vítězství v roce 1948 tak lehce neodevzdali naši zemi Moskvě, ale zachovali si na ní nezávislost, udrželi „naše specifika“ jako jakousi titovskou autonomii a budovali takzvaně střeoevropský komunismus přizpůsobený naší historii, tradici, mentalitě a kultuře, je dost možné, že by mohli v naší rovnostářské zemi se „socialismem s lidskou tváří“ uspět. Českoslovenští komunisté však, navíc ještě ve větší míře než naši sousedé, servilně nadbíhali sovětskému tlaku a v podstatě jim naši zem odevzdali do područí, nemohli už v šedesátých letech tohoto „medvěda“ přesvědčit o potřebě vlastní cesty a tedy ke změně kurzu. To by jistě mohlo probudit obdobné snahy i u dalších východo a střeoevropských podrobených národů, a ohrožovat ruské imperialistické představy.

MS: Neměli bychom zapomínat, že komunismus z principu odmítá pluralitu, a ten, kdo se odchyloval, byl eliminován.

FF: Nejde jen o odmítání plurality, ale i o jedinou správnou interpretaci, kterou byla pouze ta z Moskvy.

MS: Komunisté by byli oslabeni ve studené válce. Blok, aby vzdoroval, musel být monolitní. Demokracie je založena na pluralitě, na konkurenci myšlenek, a to připravilo z dlouhodobého hlediska prostor pro vítězství.

FF: Nedokážu posoudit společenskou atmosféru po světové válce. Ale asi měla velký vliv na to, že národ, který před ní celkem úspěšně budoval demokracii, s ní dokázal takto naložit. Je otázkou, jestli vůbec šlo o svobodné volby a mohlo z nich vzejít jiné rozhodnutí. Vždyť Československo, pokud by to Stalin chtěl, asi mohlo být klidně, stejně jako Podkarpatská Rus, i připojeno k SSSR jako další republika sovětů. Copak se u nás tak v padesátých letech nechovali? Kdyby tehdy bylo vyhlášeno referendum, jako teď na Krymu, nejspíš by to náš vystrašený národ odhlasoval stejně jednotně, jako hlasoval pro cokoliv jiného v té době. Až po tání v SSSR došlo i k uvolnění u nás, které pak narostlo až do hnutí roku 1968 ...

MS: A pak sem přijely ruské tanky!

FF: Tím definitivně skončily iluze o tom, že můžeme o něčem sami rozhodovat. Několik set tisíc lidí, většinou těch vzdělanějších, zemi opustilo a ten zbytek, v tom strachu a děsu, se vrátil zpět do svých ulit. Zkrátka - společnost byla oslabena, byla zpacifikována, ale možná mohl mít další vývoj méně radikální a otrocké směřování, kdyby v čele společnosti nestanuli pouze přísluhovači. Byly tady sice ruské tanky, ale rozsah a tempo naší vlastní zkázy jsme si řídili sami. Podle mého názoru vše, co se pak dělo, bylo určováno především domácím vedením.

MS: Stačí se podívat na Alexandra Dubčeka. Podepsal pendrekové zákony.

FF: Dubčeka vjímám jako smutnou a tragickou postavu - přesvědčený komunista, nomenklaturní kádr od padesátých let, který se nemohl zbavit svého stínu. Stejně tak se ve střetu s medvědem vzdala, nebo ustoupila většina národa. Stačilo několik měsíců a lidé se z odhodlanosti přesunuli do rezignace. Mně bylo v roce 1968 sedmáct let a tak vše, co zde říkám, jsem pochopil až o mnoho let později. V prostředí, ve kterém jsem žil, se v životech lidí mnoho nezměnilo, oni to vnímali tak, že nic ovlivnit nemohou, protože Praha byla daleko, skoro tisíc kilometrů a jejich každodenní chléb byl stále stejně tvrdý. Tanky na tom, v jejich běžném vesnickém životě, tolik nezměnily ani k horšímu, ani k lepšímu.

... Pozitiva minulosti ...

MS: Jste kritický k režimu, ale vidíte i nějaká pozitiva?

FF: Pokud to budu hodnotit z pohledu z vesnice na konci republiky, kde v mém dětství ještě stálo několik domů z hlíny a se slaměnou střechou a v regionu nebyla všude dokončena elektrifikace, nemohu popřít, že komunistický režim pomohl zmírnit, nebo dokonce zlepšit sociální podmínky života lidí. Samozřejmě, lze předpokládat, že by to nabídl i demokratický stát, kdyby se Československo i po válce dál rozvíjelo tak, jako před ní. Přínosem nepochybně byla i dostupnost vzdělání - koneckonců jsem toho sám důkazem. Je to paradoxní, ale kdyby moji rodiče nebyli násilně kolektivizováni, asi bych nikdy neopustil svou vesnici, nevystudoval FAMU a jako jediný syn dosud musel pečovat o naše hospodářství. Proto i moje politické dozrávání probíhalo jinak a opožděněji než možná u mých spolužáků z pražských intelektuálních rodin. Neexistovaly a nebyly tak lehce

dostupné informační technologie, jako dnes a proto i k informačním zdrojům jsem se dostával jen postupně a s větším zpožděním. Moji rodiče byli režimem poškozeni. Přišli o svůj majetek, byli vytrženi ze svých kořenů, ale jako křesťané to přijali dost odevzdaně. Nečetli noviny, nesledovali rozhlas ani televizi. Měli svoji vnitřní svobodu – a to jim stačilo: modlitební knížka a Bible. V celé naší rozvětvené rodině nebyl žádný komunista, přesto, pokud je režim nechal být a žít po svém, přijímali ho jako něco historicky nevyhnutného, s čím je třeba se smířit.

MS: *Slovensko bylo zprůmyslněno?*

FF: Slovensko bylo, oproti průmyslovému Česku, víceméně jen agrární zemí. Východní Slovensko patřilo k jeho chudším a zaostalejším částem. V naší vesnici snad nebyla rodina, ze které by někdo před válkou neodjel za prací do Ameriky a odtamtud ji každý měsíc nepodporoval. Ještě na začátku sedmdesátých let to byl velmi obvyklý zdroj obživy. Od padesátých let se začalo provádět zprůmyslnění Slovenska. Pamatuji si, že někteří sedláci z naší vesnice, poté, co byli násilně zkolktivizováni, odcházeli do právě budovaných Východoslovenských železáren v Košicích, které jsou dodnes jednou z největších slovenských fabrik. Získali tam profesi a trvalou práci, protože nechtěli být u toho, jak jim pacholci ničí jejich hospodářství.

MS: *Byl tam též romský problém, že?*

FF: Sociální rozložení ve vesnicích bylo historicky dáno, a tak Romové měli vždy svoji osadu za vesnicí. Mnozí z nich pracovali u sedláků, později v JZD. Od padesátých let jich pak hodně odcházelo do Čech, kde dostávali bydlení třeba v pohraničí. Z naší vesnice tak romská osada postupně zmizela.

MS: *Pojďme do vašeho rodného kraje ...*

FF: Východní Slovensko bylo, a dodnes z velké části je, velmi zajímavý sociální mix. Vedle sebe tam žijí Slováci, Maďari, Ukrajinci, Rusíni, Němci, Poláci a Goralové. S výstavbou východoslovenských železáren tam přišlo i několik tisíc Čechů, kteří právě zde dodnes tvoří největší českou komunitu na Slovensku. Kdysi tam byly i velmi silné židovské komunity, které se po válce už v takovém rozsahu neobnovily. To vytváří podivuhodnou středoevropskou křižovatku. I rozvoj bývalého režimu musel toto specifikum více respektovat, než tomu možná bylo v jiných částech země. Sice například řeckokatolické vyznání bylo zakázáno a jeho nositelé nuceni stát se pravoslavnými, co po sametové revoluci přineslo mnohé tragické střety v některých vesnicích, ale na druhé straně se režim snažil některých tradic a projevů víry si nevšimat. Jako dítě jsem chodil na hodiny náboženství, prošel jsem křtem i biřmováním. Rodiče ale museli předložit řediteli školy prohlášení, že je to jejich přání. Ještě v šedesátých letech u nás chodili věřící na procesí, ...

MS: *... poutě ...*

FF: ... a nedařilo se to vymýtit. Možná šlo o málo významné skupiny obyvatel, navíc v zapomenutém koutě země, možná na to představitelé režimu jednoduše rezignovali, anebo tam jen nenašli dostatek zapálených spolubojovníků...

MS: *Důležité je, že lidé – nejen vaši rodiče – měli určitý pilíř, kterého se mohli „držet“, ...*

FF: ... a proto mohli „kašlat“ na ideologii. Lidé z vesnice nejezdili ani do žádných prvomájových průvodů. Ani já jsem nevnímал, že by režim nějak výrazněji zasahoval do mého života, protože ve vesnické škole nebyly žádné družiny ani kroužky, kde by se mě někdo snažil vychovávat. Dá se říci, že zlom nastal až v sedmdesátých letech, když začaly upadat duchovní hodnoty. Rozrůstal se vliv médií, která výrazněji vstoupila do tehdejších životů lidí. U nás na venkově došlo k velkému nárůstu televizních přijímačů, které narušily obvyklý rytmus životů vesničanů. Zároveň lidé začali být více

vtahování do života většinové společnosti a tím bylo rozvíjeno a ovlivňováno jejich myšlení.

... Ne vše bylo chybně? ...

MS: *To znamená: režim nepovažujete a priori za chybný, že vše bylo špatně?*

FF: Jako dítě jsem nevěděl o krutých padesátých létech. Veřejný prostor jsem začal vnímat až koncem šedesátých let, kdy se rozvíjel velmi pozitivně. Tehdy jsem také začal studovat na Filozofické fakultě UK v Bratislavě. Tam, především vlivem povinných ideologických přednášek a předmětů, jsem začal hledat únik, a proto jsem sebral odvalu a přihlásil se ke studiu na FAMU. Než začaly čistky vysokoškolských pedagogů, odešel jsem na vytouženou školu do Prahy, kde byla úplně jiná atmosféra. Umělecké školství si ještě stále zachovávalo jakousi svoji svobodu a FAMU mi připadala velmi demokratická oproti tomu, co jsem už cítil v Bratislavě. Vlastně až tady, v průběhu pražského studia, vlivem prostředí a lidí, které jsem mohl poznat, jsem začal dozrávat jako člověk. Začal jsem se více zajímat o svět kolem sebe a pronikavěji jej vnímat. Hledat odpovědi na otázky, které jsem si do té doby nekladl. I když FAMU měla také své limity, co se mohlo a co ne, a i když se časem zhoršovaly, stále působila - vedle jiných vysokých škol té doby, jako ostrůvek svobody. I nadále tady působili někteří „nepohodlní“ pedagogové, které nešlo v jejich oboru nahradit někým jiným. V rámci filmových dějin jsme mohli vidět filmy, které jinak nebyly již dostupné. Cenzura studentské tvorby nebyla tak extrémní, jako v tehdejších státních médiích, protože se spíš odvíjela od osobní statečnosti a slušnosti dotyčného pedagoga. Jednoduše, vládla tam svobodomyšlnější atmosféra než kdekoli jinde. V osmdesátých letech si už studenti postupně vytvořili dostatečný demokratický prostor, který se pak v listopadu 1989 mohl hned stát jednou z prvních základů studentských protestů.

MS: *Proč jsem otázku polárního nahlížení položil? Je to z toho důvodu, že mnozí lidé vnímají svět kontrapunkticky. Buď je to černé, nebo bílé. Sám jako filmař víte, že černobílá fotografie je založena na stupních šedi.*

FF: Samozřejmě, že v životě není nic černé, nebo bílé a i stupňů šedé je více, než nabízí černobílá fotografie. Stále se vracím ke své rodině, ale je to proto, že v osudech lidí se nejlépe odráží i osud doby a naopak. Ta pestrost stupňů šedé je pak tam až neuvěřitelná. Můj otec se nakonec upil k smrti, jak se vnitřně trápil tím, že byl špatným správcem dědictví předků, jak chápal majetek, když ho nechal zašantročit komunisty. Tři moji sourozenci zahynuli díky tomu, že sociální podmínky a úroveň zdravotnictví byly kdysi na venkově, až do příchodu komunistů, na velmi nízké úrovni. Zatímco moje nejstarší sestra nemohla vystudovat vytouženou medicínu jen proto, že jako dcera kulaka nedostala od komunistů povolení ke studiu, aby nakonec skončila v manželství s kariéřním komunistou, který ji týral. Maminka, přes jeho protesty, poskytla rodný dům pro katolický farní úřad a já se přes nesvobodný režim stal svobodnějším - nemusel jsem pokračovat v péči o grunt a mohl se stát něčím, čím bych jinak nikdy nebyl: režisérem. Díky své svobodě jsem pak mohl v mém oboru přispívat ke kritice nesvobodného režimu, který mě k ní vlastně přivedl ...

... Paradoxy svobody ...

MS: *Pěkná dialektika! Nesvobodný se stal svobodný, aby poznal, jak je nesvobodný.*

FF: Vždy jsem byl svobodný člověk, protože svobodným můžete být v jakémkoliv režimu. Pokud jste ochoten nést důsledky své svobody. Skutečnou svobodu nezískáváme jen zákony a usneseními, ale především vlastní vůlí a potřebou. Tu vám nikdo nemůže dát, ani vzít, jen vás v ní omezovat a klást překážky. Svoboda pro dítě byla samozřejmostí. Moji rodiče mě v ničem neomezovali. V prostředí, kde půl vesnice bylo v bližším či vzdálenějším příbuzenském propojení, nemusel jsem běžet domů, když jsem měl hlad, neboť v každém domě mi někdo nabídl kus chleba s máslem. Toto prostředí

sounáležitosti lidí vytvářelo na svých pár stovkách čtverečních metrů přirozený svobodný svět, aniž by ho tak kdy samo definovalo a ideologizovalo.

MS: *Měli bychom říci, že se nejednalo o intelektuální svobodu. Díky intelektuální svobodě je člověk schopen vnímat paradox svobody: je nesvobodný, a že v nesvobodě musí neustále revoltovat, aby se stal svobodným.*

FF: Samozřejmě, ale na druhé straně je třeba mít pochopení pro skutečnost, že jsou lidé, kteří intelektuální svobodu nepotřebují, dokonce takové potřebě ani nerozumí. Platí to dodnes, že někomu zcela dostačuje svoboda končící na hranici jeho domu či bytu. Tam ji má podle svých představ, a těm, stejně jako jeho životním potřebám, to stačí.

MS: *Sluší se říci, že díky těmto lidem máme hezké zahrádky. Ona intelektuální nesvoboda má vlastně i své „přednosti“. Lidé sice nejsou filmovými tvůrci a filozofy, ale svět potřebuje obojí.*

FF: Dodnes nezapomenu na první reakci své matky, když jsem ji řekl, že budu filmovým režisérem. Chvilí byla v šoku, pak se usedavě rozplakala a v slzách řekla: chápu, že lidi potřebují lékaře, učitele nebo soudce, ale ukaž mi, kdo potřebuje filmového režiséra! Já se rozhlédl kolem, pak zamyslel a hledal v okolí lidí, které znala nebo mohla znát, kdo z nich mě potřebuje. A neobjevil jsem nikoho ... Společnost má mnoho vrstev, lze to pozorovat i na reakcích k současnému vývoji na Ukrajině. Je zde nemalá část lidí, pro kterou svoboda nemá žádnou konkrétní hodnotu, význam, obsah. Téměř polovina obyvatel nechodí k volbám. Politický systém nevnímají jako nejdůležitější prvek naplnění jejich životů.

MS: *Můžeme říci, že svobodě nerozumí.*

FF: Pro ně není hodnotou, kterou je pro vás či pro mě. Třeba říkají: stejně nemohu cestovat, protože na to nemám peníze. Neuvědomují si, že cestování je jen jedna z přidaných hodnot ...

MS: ... poznání.

FF: Přesně tak.

MS: *Nedivme se, vždyť vaše společnost sídlí blízko ulice Politických vězňů, kde je ústřední výbor Komunistické strany Čech a Moravy.*

FF: Úžasný paradox – jde o ulici, kde Bára Štěpánová pořádala běhy za svobodu – další kontrapunkt absurdity našeho života.

MS: *Díky tomu se člověk musí neustále tázat, aby absurditě nepodlehl.*

FF: Copak není absurdní, že dnes tato strana sama káže o svobodě a její představitelé nám v Parlamentu a médiích dokonce často udělují i lekce z demokracie? To také ukazuje, jak jsou pojmy svobody a demokracie těžko uchopitelné, jak se s nimi dá nakládat z různých uhlů pohledu.

... Exil ...

MS: *Ještě bych se dotkl jedné skutečnosti – a tím bych se vrátil před rok 1989. Lidé, kteří chtěli žít svobodný život, volili exil. Jak vnímáte tento fenomén, který je s tou dobou spojen? Můžeme se tázat, zda nám neodešli zejména lidé, kteří byli elitou? Po roce 1989 zde při obnově demokracie a kapitalismu citelně chyběli.*

FF: Protože sám chci, aby byla respektována moje svoboda, a zní vyplývající má rozhodnutí,

respektuji právo každého jedince zvolit si svoji životní cestu. Každý jsme jiný, máme jinou hranici citlivosti na některé věci. Chápu, že mnoho lidí stálo před rozhodnutím, jestli a jak dál naplňovat svůj život v těch omezeních, která oni vnímali a která jim bránila prožít svůj život v souladu se svými nároky. Bytí každého z nás má svůj vyhrazený čas a jeho ztrátu nahradit nelze. Mnozí díky takovému rozhodnutí mohli ještě něco dokázat ve svém oboru a obohatit lidskou společnost, být v jiné zemi. Jaký by byl třeba osud a tvorba Miloše Formana, kdyby zůstal žít tady? Nevěřím, že by mohl dosáhnout takových uměleckých výsledků a tak obohatit světovou kinematografii, jak se mu to povedlo v cizině. A Kundera? I když by si asi mohl psát do svého šuplíku, nevzalo by mu energii a křídla takové omezení a nemožnost zpětné reakce čtenáře? Samozřejmě, emigrace nebyla jen intelektuální, ale i ekonomická a politická. Nepochybně ale i pro mnohé takové lidi šlo o záchranu smyslu jejich životů, které by nejspíš zde nebyli dokázali tak rozvinout a naplnit, protože tehdy nejen činy, ale i myšlenky procházely pohraniční kontrolou. Dnes je takové přesouvání lidí do jiných zemí možná ještě ve větším rozsahu, kdy jedni odcházejí, jiní zase přicházejí k nám. Rozdíl je jen v tom, že už není nikomu bráněno vracet se domů – a každý si může vybrat takové místo pro život, jaké mu nejvíc vyhovuje, ne jaké mu bylo určeno jeho narozením.

MS: *Vy jste pouze přesídlil z východního Slovenska do Prahy, třebaže jste se zastavil v Bratislavě.*

FF: Po maturitě na střední škole v Prešově jsem tři roky studoval žurnalistiku na Filozofické fakultě UK v Bratislavě. Hlásil jsem se tam v období, kdy byla zrušena cenzura, a novináři se stali idoly obnovované svobodné společnosti. Když v srpnu 1968 přišli ruští vojáci, zastihlo mě to u Černého moře u Varny v Bulharsku. Bylo mi sedmnáct let a se svým stejně starým kamarádem jsme tam dojeli stopem. Vydělali jsme si nějaké peníze na letní brigádě v JZD, nikdy jsme neviděli moře, a tak jsme dostali tento bláznivý nápad. Do dnešních dnů nechápu, jak mi takovou dobrodružnou cestu mohli moji rodiče dovolit. Zase to potvrzuje jejich svobodomyšlnost. V tu noc jsme byli na nějaké taneční zábavě, druhý den jsme se měli vracet domů. Když jsme se vrátili do stanu, nevím proč, ale naladil jsem na tranzistoráku české rádio. Právě vysílali výzvu k obyvatelům se zprávou, že do naší země vstoupila cizí vojska. Vyběhl jsem ven a začal budit okolní stany, kde spali nějací Češi. Domnívali se, že jsem opilý a jeden člověk mě i inzultoval. Rozrušený jsem seděl do rána u tranzistoru, myslel jsem, že vypukla světová válka. Ráno se pak camping plný Čechů a Slováků začal balit a dělit na různé skupiny, podle politických názorů a toho, kdo kam utíkal. Protože Bulhaři byli součástí okupantské armády, vydali jsme se s kamarádem, zase stopem, k Jugoslávii. Podařilo se nám dostat do Bělehradu, kde začal pro Čechoslováky fungovat utečenecký tábor. Většina lidí odsud směřovala do emigrace. My jsme byli neplnoletí, rok před maturitou a já toužil studovat žurnalistiku a psát pravdu. Jiný jazyk jsem neuměl. Ztratit emigrací rodinu a kamarády jsem nedokázal. Čekali jsme v táboře, až budou otevřeny hranice a budeme se moci vrátit domů. Ze strany Jugoslávčů se nám dostávalo neobyčejné morální i materiální podpory.

MS: *Jugoslávci byli těmi, kteří se proti invazi jasně postavili. Jen si vzpomeňme na postoj Josipa Tita a na postoj východoněmeckého generálního tajemníka Waltera Ulbrichta.*

FF: Byly to velmi emociální chvíle a jejich solidarita se mi hluboce vryla do paměti. Pro mě samotného šlo o první a hned osudovou zkoušku v mém životě: rozhodnout se mezi dvěma světy, jak chci žít dál. Tehdy už jsem tajně toužil po filmu, vydával na škole svůj časopis, psal povídky a neuměl si představit, že bych se dokázal stejně dobře vyjadřovat i v jiné řeči než v rodné slovenštině. O tento svět, který jsem si objevil, jsem nechtěl přijít. Byl pro mě silnou vnitřní motivací, chtěl jsem v tom všem pokračovat. Samozřejmě, že jako kluk v pubertě, jsem byl ještě hodně naivní. Ani mne nenapadlo, že u nás může vše tak hrůzně skončit. Naopak, euforie a ohromná naděje těch let mě k návratu přímo vyzývala. O emigraci jsem začal uvažovat až po vysokoškolském studiu, když jsem se dostal do běžného pracovního procesu. Vlastně až tehdy na mně dolehl systém naplno a ve všech svých podobách. Jak už jsem uvedl, souviselo to především s problémy s mou tvorbou. S jejich nárůstem narůstalo i moje občanské uvědomění. V roce 1985 jsem získal výjezdní doložku na cestu

do Západního Berlína. Měl jsem tam kamaráda. Pravděpodobně jsem byl někým udán, protože na hraničním přechodu v Děčíně mě vytáhli ven z vlaku a podrobili totální prohlídce, při které našli i nějaké dokumenty, které jsem tajně vezl. Podrobili mě výslechům a po návratu do Prahy opakovaně vyslýchala Státní bezpečnost. Zachytila jeden můj dopis, kde jsem se zmiňoval, že jsem psychicky na dně a emigrace je pro mne poslední možnost. Spolu s mými zakázanými filmy a neochotou s nimi spolupracovat pak vše dohromady vedlo k mé konečné likvidaci. Musel jsem opustit svou profesi, byl jsem odevšad vyloučen a hledal jak žít a co dělat dál.

MS: *Neměli bychom opomenout fakt, že k tomu je potřeba mnoho vnitřní síly.*

FF: Kde brát sílu, když přijdete o pas, nemůžete dělat svou práci, stanete se personou non gratou a k tomu víte, že z této země neutečete - byl jste odsouzen v ní zemřít. A paradoxně, právě v této chvíli jsem potkal svou životní lásku. To byl ten pramen nové síly.

... Demokratická opozice, disent ...

MS: *Dobrá, jak vnímáte lidi, kteří se postavili proti zvláštnímu režimu a byli ochotni nasadit svůj život, své soukromí? Mám na mysli disidenty, ale i na širší demokratickou opozici - underground.*

FF: Tyto lidi obdivuji pro jejich sílu, prozření, odvahu. Mě to vše trvalo déle. Ale rozlišuji je podle proudů, ze kterých vycházeli, nebo do jakých se později zařadili. Šlo o nejširší politické, často až protichůdné spektrum, které spojoval jen společný nepřítel. V tom období všechny tyto proudy sehrály pozitivní roli opozice systému, který každou opozici nesnášel a potíral. Jinak jejich představy o dalším vývoji byly odlišné. To vzápětí potvrdilo i Občanské fórum, ve kterém se na chvíli všechny ty proudy setkaly, než se rozdrobily. A stačí se dnes podívat, kam všude se rozdrobily ...

MS: *Rozhodně bychom měli být vděční za to, že tito lidé byli ochotni hledat společného jmenovatele.*

FF: Samozřejmě! Dokonce si myslím, že česká opozice přispěla i slovenské společnosti víc, než je ona schopná dnes přiznat, protože na Slovensku tak silné hnutí, jako třeba Charta 77, nevzniklo.

MS: *Místo Charty jste měli křesťanskou víru.*

FF: Ano, církve byla jedinou silnou platformou, ze které občas vycházely opoziční aktivity. Ale rozmanitost disidentských aktivit v Čechách to nedosahovalo. V osmdesátých letech k ní přibýlo ještě ekologické hnutí, především v Bratislavě, z něhož později vyšli i první představitelé Veřejnosti proti násilí.

MS: *Měli bychom též zmínit skutečnost, že se jednalo o lidi na okraji společnosti. Týkalo se to stovek lidí, kterým po roce 1989 „spadla“ moc do rukou, kteří byli důležití pro „přemostění“.*

FF: Myslím, že na převzetí moci nebylo žádné z těchto hnutí dostatečně připraveno. Nedá se ani říct, že by kterékoliv jednoznačně, už od začátku, deklarovalo snahu o vybudování jiného demokratického systému. Vnímám jsem to, že nejdřív se mluvilo spíš jen o demokratizaci toho socialistického. Když pak došlo k revoluci, museli najednou nést odpovědnost, kterou dokázali naplnit jen v té míře, jak byli osobně i odborně schopní a odolní ji nést. Zatímco kádry vychované bývalým režimem si ekonomicky parcelovaly naši zemi. Nevím o žádném disidentovi, který by, s výjimkou nějaké restituční, přišel k majetku v rozsahu, v jakém ho dnes mají některé bývalé režimní kádry, jejich děti a spolupracovníci. Stále se objevují nová spojení, naposled třeba i lobbista Roman Janoušek na pohřbu Miroslava Štěpána, jako jeho „rodinný přítel“. Na Slovensku, kde bylo disidentské zázemí podstatně menší, se to pak „přelilo“ do nacionalistických snah. Když si dnes zpětně to období, které vyplavilo a pak znovu odplavilo různé podivuhodné postavy politiků a vůdců přehodnocuji, nemohu se zbavit pocitu, že i rozdrobení naší země mohlo být řízeno některými

zpravodajskými službami. Stejně, jak se dnes drobí Ukrajina. Slovenská vládnoucí třída se následně zformovala z bývalých komunistů. Všichni slovenští prezidenti byli bývalí komunističtí „kádři“, což v Čechách v takové míře nebylo. Tady se politika ovlivňovala z ekonomických pozic. Stačí se dnes podívat na suitu kolem našeho prezidenta, ale i vstup podnikatelů do politiky. Přesto se, přijetím Eura, podařilo Slovensku dovést svůj návrat do evropských struktur do konce, i když se po jeho osamostatnění zdálo, že bylo méně připravené a s handicapem, které česká ekonomika v takové míře neměla.

MS: *Vždyť se jednalo o mladšího „bratra“.*

FF: Ano, ale „mladší bratr“ mi dnes připadá čilejší a ambicióznější, jakoby uplynulých dvacet let využil lépe, rychleji se učil ze svých, ale i našich chyb. Češi pro slovenský národ udělali víc, než se tam dnes připouští. Vznik Československa chápu jako záchranu slovenského národa před maďarskou asimilací, či jiným rozdrobením teritoria. Vždyť v té době slovenština byla, víceméně, jen jazykem venkovanů, slovenská inteligence v podstatě neexistovala. Na chudém hornouherském slovenském teritoriu v té době nebyla ani dostatečně velká a uvědomělá vrstva obyvatel, která by byla schopna se před jakýmikoliv mocenskými „choutkami“ ubránit, nebo dokonce prosadit svoji nezávislost. Tu vychovali až Češi, když vedli i zřizovali slovenské školy, budovali slovenskou inteligenci a kulturu, později i slovenský průmysl a zvedali sebevědomí slovenského národa. Paradoxně, nebýt sametové revoluce, která vybuchla v Praze a na venkovském Slovensku neměla tak spontánní průběh jako v Čechách, nedoklopýtalo by Slovensko asi ani ke své samostatnosti.

MS: *Média sehrála dynamizační funkci.*

... Demokracie ...

MS: *Dobrá, došli jsme až do sametové revoluce. Rád bych se zeptal na otázku společenského řádu. Jak si definujete demokracii, jak ji pojmáte? Máte nějakou specifickou definici demokracie?*

FF: Jelikož neexistuje konsensus jak definovat demokracii, pro mě je to především možnost rozhodovat sám o svém životě. Od společnosti očekávám, že mi k tomuto rozhodování vytváří co nejméně překážek, zaručuje a hlídá moje základní lidská práva.

MS: *Demokracie je systém, kde člověk má možnost být člověkem.*

FF: Demokracie nedává jen možnost být člověkem, ale také pomáhat mu být takový, jaký je. Je třeba udržovat svobodný prostor k jeho rozvíjení a poskytovat možnost svobodné volby v každém našem jednání, neomezujícím šíření myšlenek. Demokracii vjíám v její různorodosti. Každý z nás je originál. A každý z nás tím nese nějaká svá omezení, handicap, nedostatky. Demokracie nám má dát prostor s nimi žít, zůstat sám sebou, nebýt stejný a nemuset myslet a jednat stejně, jako ostatní.

Samozřejmě, demokracie také musí mít svá pravidla, aby byla každému z nás zárukou rovnocenných možností i zacházení. Především pak respekt člověka k jinému člověku.

MS: *Je demokracie systém, který dává nějaká východiska ke smysluplné existenci?*

FF: Je to tak. Představuje přece schopnost a možnost rozhodovat si o svých věcech sám. Je nutné nést sám za sebe odpovědnost, nepřenechávat ji někomu jinému, a to ani státu. Pochopitelně, že demokracie je nedokonalá, protože demokracie, stejně jako pravda, není absolutní.

MS: *Absolutno je pouze u Boha ...*

FF: I když jsem byl křtěn i biřmován a vychován jako věřící, i tak z mého pohledu absolutní pravda objektivně neexistuje, stejně jako neexistuje absolutní demokracie, ani absolutní svoboda. Existuje

jen jejich subjektivní vnímání každým z nás. Proto, samozřejmě, vždy bude existovat i střet představ jedince o mezích demokracie, svobody a pravdy. V tom je jejich nedostatek. Na druhé straně – lidská civilizace zatím nebyla schopna vytvořit jiný, dokonalejší a spravedlivější systém.

MS: *Dobrá, díky omylům má člověk možnost růst ...*

FF: Samozřejmě. Pokud je schopen je poznat a vyvodit si z nich pro sebe důsledky.

MS: *Demokracie je pomyslné škobrtání.*

FF: Ale na svobodně vybrané cestě. Problém Čechů je v jejich hledání třetích cest. Podle mě si Češi pěstují pocit, že vyzrají na druhé. Že přijdou na něco, na co nepřišly ani větší, vzdělanější a historicky úspěšnější národy. Že najdou nějakou nevyšlapanou objíždku, nebo díru v betonovém plotě, kde prolezou a všechny obelstí. To je i případ „socialismu s lidskou tváří“. Přitom tyto dva pojmy nejdou k sobě, vzájemně se vylučují.

MS: *Jedná se pak o oxymóron.*

FF: „Přivedla žebráka na mizinu“, píše Neruda v Povídkách malostranských. Jednoduše to nejde, ztratili jsme tím už hodně času. Vezmete-li si české a česko-slovenské dějiny, pak naše společnost v podstatě opravdovou demokracii nezažila.

... První republika ...

MS: *Měli jsme ji pouze 20 let ...*

FF: ... ano, za Masaryka. Nepochybně nás toto období řadí k nejmodernějším a nejnávštěvnějším státům meziválečné Evropy. Z mého pohledu však tehdejší demokracie nedosahovala hodnoty dnešní. Vezměte si jen centralismus, díky kterému se neřešily národnostní problémy a tím tedy ani diskriminace menšin, zestátnování, jakým byla pozemková reforma, přivlastnění „lánů“ a odebrání majetků, přebujelá administrativa převzatá z dob monarchie limitující svobodu občanů ...

MS: *... v novinách byla cenzura.*

FF: Přesto, v dobových souvislostech a stavu tehdejšího světa určitě existovala v mnoha ohledech, zároveň s obdivuhodnou snahou o svobodnou společnost, vždyť třeba kolik německých intelektuálů k nám z toho důvodů emigrovalo! Jenže neměla dostatek času se rozvinout, dobudovat. Samozřejmě dnes by naše tehdejší demokracie neobstála.

... Demokracie a populismus ...

MS: *Řekli jsme, že demokracie je nedokonalý systém. Soudíte, že díky své nedokonalosti nahrává populistům? Budeme-li pesimističtí, můžeme říci: demokracie je předpolím tyranie.*

FF: Samozřejmě, že každá nedokonalost někomu nahrává. A demokracie je svojí nedokonalostí velmi zranitelná, neumí vždy reagovat dostatečně rychle a účelně, její hranice nejde absolutizovat. Populismus je nejen ideologie, ale i komunikační strategie. Počítá s hloupostí voliče a staví na tom své argumenty ...

MS: *... myšlení bolí.*

FF: Ano, je to přirozené. I demokracie dovoluje osobní interpretace, a tak lehce podléhá zneužití, ...

MS: ... *degeneruje.*

FF: Respekt k demokracii je také omezujícím prvkem, který nám někdy nedovoluje se dostatečně bránit. Nedokážeme ihned oponovat, odporovat, postavit se nějakým jevům či skutečností.

MS: *Demokrat ctí pravidla, nedemokrat pravidla bourá. Síla pocukrované koblihy je větší než síla lidského hlasu, který obhajoval Karel Čapek.*

FF: Tomu tak bude vždy i proto, že lidský hlas je něco imaginárního, zatímco kobliha je hmatatelná a zacpe vám celá ústa, ...

MS: ... *a nemůžete mluvit, ...*

FF: ... jelikož kobliha v ústech zastaví další myšlení, odkloní mozek k chuťovým buňkám. I v tom je vidět, co je pro lidské bytí důležitější, co u většiny lidí zatlačí jiné potřeby. My je bereme v naší evropské civilizaci jako něco samozřejmého, protože máme nadbytek všeho. I demokracie nám připadá být absolutní samozřejmostí. Nevím, jestli by se dnes u nás ještě dokázalo znovu sejít milion lidí na Letné, aby ji hájili, jak tomu bylo v případě časopisu Charlie Hebdo v Paříži. V naší politice už není jediná morální autorita, jejímuž hlasu by dokázala většina národa naslouchat. Proto mám strach nejen o evropskou, ale především o naši demokracii, jestli nezdegeneruje, nebo nedojde k jejímu sebezničení.

MS: *Nejsme schopni takové reakce, takového nasazení jako nedemokratický svět?*

FF: Naše prostředí zhrublo, zcyničtělo, zpovrchnělo. V české politice se není o koho a o co opřít. Nejsou v ní žádné ideály, ani jejich přesvědčiví nositelé. Strany a nová hnutí vykřikují, co vše je špatné, ale nikdo z nich dosud nenabídl ani pár bodů vize, kam vlastně směřujeme. Není se o co a o koho opřít. Patříme a nepatříme do EU, bráníme právo na svobodu i výjimky z něj, potíráme korupci, ale její podezřelí se vozí ve vládních letadlech. Jakou máme naději, že v případě nějaké těžké chvíle naší země se prezident nebude vůči nikomu vymezovat nebo soustřeďovat na další svůj hezký bonmot, ale sjednotí občany a bude jim morální oporou? Co se tedy dá od občanů očekávat, než že se znovu přestávají zajímat o veřejný prostor a uzavírají se do ulit svých majetků a rodinných jistot?

MS: *Nejsme dostatečně odvážní, ...*

FF: ... odvahu často podmiňuje to, co člověk může ztratit. V materiální společnosti, kdy se dogmatem stává hromadění věcí, se odvaha lehce mění v laxnost. Proč a za co bojovat, když stejně není čemu a komu věřit. Co měnit, když už jsme prošli zkušenosti čtyř režimů a není už kam se vracet ani k čemu směřovat. Vždyť i pro nabytou demokracii jsme si znovu našli třetí cestu. Tentokrát s přívlastkem „česká“.

... Atributy demokracie ...

MS: *Co podle vás patří k demokracii? Jistě je to dialog. Naučili jsme se podle vás vést dialog, nebo jsou ve veřejném prostoru vedeny monology, které dostatečně „nedopadají“ na mysl druhého?*

FF: Je tomu tak. Dialog nevedeme. Když se dívám na veřejný prostor, je bipolární. Je tam buď rasantní hlášení se k demokracii, nebo naopak, spíše stále pozůstatek totalitního myšlení, totalitních zkušeností a stále stejného komunistického pohledu na svět, který se dokonce objevuje i u lidí, kteří jej nezažili. Nevidím tam potřebnou pluralitu, nevidím tam dostatečný dialog.

... Vyrovnání s minulostí ...

FF: Často přemýšlím o tom, proč jsme se tak nedostatečně vyrovnali s minulostí. Je to i tím, že já sám jsem se musel se svou minulostí vyrovnat už v osmdesátých letech a vím, že to mi pomohlo otočit svůj pohled do budoucnosti a tedy ujasnit si, kam chci směřovat. Jestli tedy důsledkem nedostatečného vyrovnání se s minulostí není ...

MS: ... náš stav.

FF: Neumím přesně popsat, jaké mělo vyrovnání být, jeho rozsah a podobu, ale jsem přesvědčen, že nebylo dostatečné.

MS: *Když pojmenujeme stav věcí, odhalíme nedostatky, pročistí se nám i jazyk.*

FF: Je to tak ve všem: některé věci je nutné pojmenovat. Musíte dítěti pojmenovat dobro a zlo, podle nich se pak v životě řídí. Tady vyrostla generace, která toto pojmenování neměla. Nepojmenovalo se to ani jejich rodičům, neslyší to ve škole. V radách veřejnoprávních médií sedí a o svobodném šíření myšlenek spolurozhodují reprezentanti bývalého režimu, kteří pak nás v Parlamentu poučují o demokracii. Není to vše absurdní?

MS: *Němci například pojmenovali minulost až po generaci.*

FF: Ale tady už také uplynulo pětadvacet let...

MS: *Možná neochota je u nás způsobena českým pokrytectvím, švejkovstvím, kličkováním.*

FF: To je ta česká cesta! Když sledují reakce politiků na rusko - ukrajinskou válku, nerozumím nejen tomu, jaké hodnoty vlastně vyznáváme, ale i zda vůbec víme co je demokracie, zda v ní chceme žít? Co vůbec vlastně chceme?

MS: *Jaká je naše identita?*

FF: Asi je to naivní, ale já bych rád viděl takové představitele země, kteří by neposilovali v lidech jejich slabosti, ale probouzeli vůli a sílu k jejich překonávání, aktivizovali je k jejich úspěchu a seberealizaci. Nebyli by sami karikaturami češství a vyprázdněné politiky. Ať si to připouštíme, nebo ne, i tito lidé posilují, nebo znevažují naši identitu a svým vystupováním a jednáním motivují další občany k jejich chování, pracovním aktivitám nebo zájmu o veřejný život.

... Opět k atributům demokracie ...

MS: *Proto demokracie churaví. Dobrá, ale jak lze v sobě podpořit demokrata? Masaryk poukazoval na skutečnost, že nemáme demokraty.*

FF: Asi ještě uplynulo málo času. Myslím, že skutečný demokrat může vyrůst jen ve skutečné demokracii, kdy je s jejími principy bytostně sžitý, demokratické myšlení a jednání je jeho přirozeností. Většina z nás si chtě nechtě stále v sobě nese odraz a zkušenost minulých let. To nás mnohdy limituje, aniž bychom si to připouštěli.

MS: *Masaryk vyrostl za Rakouska - Uherska, to bylo fungujícím státem, který rozbila první světová válka.*

FF: Působil mimo provinční české prostředí, projel svět, a tak přímo konfrontoval své názory se zkušenostmi jiných, poznal americkou demokracii. A uspořádání Rakousko - Uherska bylo svým

způsobem předobrazem fungující federace.

MS: *Možná konfederace.*

FF: Ano, žili v něm vedle sebe různé národy, jako v Americe, ...

MS: ... nyní v Evropské unii.

FF: Považuji za přirozené, že se k této myšlence Evropa stále vrací.

MS: *Postulují: 25 let uběhlo od počátku obnovy demokracie, což je nějaký ten čas na výchovu demokratů ... proč jsme pořád v takové bažině?*

FF: Důležité je, že demokracii tady máme, o tom, i o jejím přínosu není pochyb. Jde jen o její kvalitu. Máme právo ji požadovat a kritizovat jakékoliv pochybení. Každé společenské zřízení bylo a bude terčem kritiky, jak zevnitř tak zvenku. Ale jak řekl Winston Churchill, ze všech forem vlády je právě demokracie „nejméně špatná“. Lidstvo prostě zatím nenašlo lepší formu vlády. Proto je třeba o ni pečovat, chránit ji a rozvíjet, aby posilovala a rostla. Kritika je dobrým kontrolním prvkem.

... Varovné zjištění v kontextu demokratické společnosti ...

FF: Mohu se mýlit, ale poslední rok mám pocit, že současný stav naší společnosti je v jedné věci horší než v roce 1989: chybí jí étos. Tehdy ho společnost měla v tom, že toužila po demokracii. Dnes mi chybí ideje a ideály, nějaké směřování. Mnoho lidí se čím dál více uzavírá do své ulity a zajímá se jen o své životní jistoty. Ze strachu o práci se stávají znovu nesvobodnými. Nechtějí se veřejně angažovat, jsou lhostejnější a jejich životní cíle se zúžily na pouhou konzumnost. Sami si limitují svojí svobodu. Kolem sebe cítím čím dál méně energie. Dokonce ji nevidím ani v mém oboru. Jakými tématy se dnes zabývají filmaři a jaká vyhledávají diváci v kinech? U obou jde jen o mimočasovou a mimoprostorovou prvoplánovou zábavu nebo témata nereflektujících naši dobu a její problémy. Stejná rozplizlost jako u médií, zčásti zpacifikovaných místními vlastníky.

MS: *Ve společnosti je rezignace?*

FF: Nazval bych to nezájmem.

MS: *Neschopnost vystoupit proti zlému.*

FF: Spíš neschopnost v něčem se sjednotit.

MS: *Kdo by dnes naplnil Václavské náměstí?*

FF: Pár tisíc odborářů svezeneých autobusy kvůli zvýšení platů nebo zrušení nějaké socialistické výhody ...

MS: *Dá se říci, že jsme ve stavu: v roce 1989 končila normalizace, pak došlo ke společenskému „nadechnutí“, během výdechu, který zažíváme, jsme se stali plně konzumní společností.*

FF: Jenže to vydechnutí mi přijde zvláštní. Když vydechnete, pak normálně dýcháte. Jenže já mám pocit, že ještě stále jen vydýcháváme, ...

MS: ... takže potřebujeme dýchací přístroj.

FF: Je možné, že bychom se mohli udusit, pokud se už konečně silně a rozhodně nenadýcháme a bez tradiční slabosti přestaneme oscilovat mezi Východem a Západem, svobodou a nesvobodou,

demokracií a demokracií s přívlastky ...

MS: *Jsem zde, mám zde nějaký úkol a ten mám plnit. Když se ke všemu budu stavět indiferentně, abych se s někým nerozhádal, kde to jsme?*

FF: Chtěl bych zase zažít politika pevných a jasných názorů, osobnost, jakou byl Václav Havel.

MS: *Jsou Slováci v tomto ohledu stejní?*

FF: Naše společná historie nás dost sblížila i v názorech a chování. Všimněte si, jak se mnohé věci z politického dění na Slovensku dřív nebo později zopakují v Čechách a naopak. V něčem my dobíháme je, v jiném oni nás. I když jejich ekonomika za posledních dvacet let snížila český náskok a i v některých dalších krocích jsou odvážnější a úspěšnější ...

MS: *Mají však euro ...*

FF: Ano, menší turbulence pro ekonomiku, pozice v klubu bohatých zemí používajících euro ... Česko tam zůstává jen za dveřmi. Podlehli jsme čecháčkovské propagandě Klause, který naše postsametová léta poznamenal více, než se připouští. A žel, převážně negativně. Není divu, že právě on byl největším odpůrcem občanských iniciativ.

MS: *Domníváte se, že je důležité, abychom více aktivovali občanskou společnost?*

FF: Ve všech evropských národech, kde po válce nedošlo k přerušení budování demokratické společnosti, byla občanská společnost posilována, její tradice rozvíjena. Proto tam dnes dobře funguje, je schopná okamžitých reakcí. U nás ji i další prezident země zesměšňuje jako „pražskou kavárnu“. V jaké jiné zemi, na západ od nás, by někdo tak pohrdavě mluvil o svých obyvatelích, dokonce o své inteligenci? Nechali by si to líbit Němci, Španělé nebo Italové?

MS: *Francouzi by mohli stávkovat.*

FF: Lidé mají právo vést veřejný dialog s mocí, a ta by jim v tom nejen neměla bránit, ale naopak, vybízet k němu. Pro ni by tyto vzkazy měly být důležitým podnětem k hodnocení svých rozhodnutí a plánování dalších kroků. Myslím, že česká společnost je zatím vysílá dost opatrněji. A když už, tak hlavně přes iniciativní levicové odboráře, kteří reprezentují jen omezenou zájmovou skupinu, která si je platí jako profesionální odpůrce.

... Otázka přímé demokracie ...

MS: *Soudíte, že by přímé prvky mohly obohatit naši demokracii?*

FF: Po volbě Miloše Zemana si již nejsem jist. Přesto zůstávám jejich zastáncem. Na úrovni samosprávy, kde voliči kandidáty mohou dobře znát, by přímé prvky v podobě volby starosty mohly být přínosem. Slováci už to realizují. U přímé volby poslanců napříč politickými stranami pro ně mluví nutnost narušení stranického kšeftování s místy na kandidátkách a odchod zprofanovaných stranických kádrů. Strany by více musely dbát o kvalitu kandidátů, voliči by se učili více zajímat o politické dění a nezaškrtovat mechanicky jen jméno strany či hnutí. Ideální řešení neexistuje. Pro mě poměr kladů přímých prvků převažuje nad záporny.

MS: *Když lidem dáte přímou demokracii, zvítězí buček a slivovice nad aristokratickým přístupem.*

FF: To nevítež jen v přímé demokracii. I dnes už je schopen zvítězit populismus nad bučkem. Věřím v postupný vývoj voličů, v jejich rostoucí zodpovědnost a vzdělanost. Nárůst o nové generace a

postupné odumření socialistického resentimentu. V totalitním režimu se volila jednotná kandidátka a na vesnici byl starostou většinou komunista. Přesto mnozí z nich umožňovali žít lidem v tradicích a jimi zvoleném způsobu života, protože ty lidi dobře znali a oni znali jeho. Žili vedle sebe, byli nuceni se vzájemně respektovat. U nás komunisté chodili na nedělní mši na chór, za varhany. Tam na ně nikdo neviděl, i když jsme všichni věděli, že tam stojí. Byla to taková hra s mocí, která důsledně nekopírovala vždy totalitní společnost, i když ji zastupovali. Každá výkonná moc, a to platilo dokonce i tehdy, nabízí varianty rozhodnutí. Z toho vychází i můj pocit, že přímo volený zástupce, když bude stát mezi rozhodnutím v zájmu strany a v zájmu voliče, bude muset daleko více zvažovat než dnes, jestli má pouze poslušně plnit rozhodnutí svého vedení. To však k němu většinou dospívá různými propletenými mezi lobbisty a jinými výměnnými obchody anebo občana, vedle kterého žije a kterého hlas potřebuje pro své další zvolení.

... Elity a česká společnost ...

MS: *Rád bych se zeptal, zdali česká společnost nepostrádá elity?*

FF: Postrádá, protože je vždy likvidovala. Česká společnost dokonce elity nesnáší. Když jsem spustil svůj televizní dokumentární cyklus Galerie elity národa, název jsem použil záměrně. Chtěl jsem ten pojem „rehabilitovat“. Smířit český národ s ním a napravit také deformaci tohoto pojmu, kdy byli za elitu označováni lidé, kteří plnili ve fabrikách a dolech plán na 150%. Tak nevelký národ, jako je český, by měl být hrdý, jaké množství osobností z něho vyšlo a vychází. To je velká inspirace i pro další generace. Bez elit by tento národ nebyl tam, kde je, to ony naši společnost posouvaly a posouvají dopředu, jejich výsledky slouží nám všem. Nečekal jsem, že hned na začátku se na mě sesype taková kritika, ...

MS: *...nenávist a ...*

FF: ... zášť. Píchl jsem do vosího hnízda. Slovo elita popuzovalo a vedení České televize se ho leklo. Muselo zmizet z titulků a používat pouze zkrácené slůvko GEN. Také se okamžitě objevily hlasy, kdo mě pověřil výběrem osob, které tam patří a které ne. Jsem zvyklý na rozhodování komisí, ukryvání za kolektivní anonymitu, zákulisní pletichy. Byl to můj projekt a zodpovědnost za něj jsem přece přijal já sám. Stejně, jako již v prvním cyklu mého studia „Oko“ i tady se v úvodě každého dílu uvádělo, že je to „podle“ určitého tvůrce, který nesl zodpovědnost za interpretaci dané osobnosti. Do té doby se nikdy u nás nikdy takhle nezdůrazňoval tvůrce a subjektivnost jeho díla. Dokonce u konfliktnějších témat se autoři v České televizi v minulosti ukryvali za titulek „kolektiv“. V „kolektivnosti“ se ztrácel i národ a byli potírání výjimeční jedinci. Bylo to dva roky po revoluci a já jsem chtěl i tímto detailem pomoci, naučit se stát za svým názorem, a to nejen tvůrcům, ale také divákům a znovuobnovované svobodě slova. Divákům, kteří léta slýchávali jen oficiální stanoviska strany a vlády a byli zvyklí brát smrtelně vážně vše, co znělo z médií, jsem vedle vysílání pozitivní energie osobností tak pomáhal i zvykat si mít odvalu se k něčemu hlásit, nesplývat s davem a nést sám za sebe odpovědnost. V jedné rozhlasové diskusi se dokonce proti mně postavil i tehdejší rektor AVU Milan Knížák, hlásící se k pravici, který mě napadl za elitářství. Neúcta k elitám v Čechách, jejich zpochybňování, dokonce zesměšňování, a to napříč politickým spektrem, je pro mě osobně nepochopitelná.

MS: *Stačí se podívat na první republiku. Pan Kosatík pomáhá poukázat na naši inteligenci ...*

FF: Ano, o eliminaci elit se mluví od Bílé hory.

MS: *Profesor Jan Pirk dodává: tento čin se logicky musel promítnout do českého genofondu. Schopní Češi emigrovali.*

FF: Nevím, který jiný evropský národ měl tolik cyklů emigrace nebo likvidace elity. Na našem

teritoriu nejen české, ale i německé či židovské ... Zároveň je úžasné to znovuobnovování, kdy přes všechny tyto cykly stále vyrůstají v tomto národě další, nové ...

MS: *Kdo odmítá elity, odmítá posunovat sám sebe dál.*

FF: A odmítá svou budoucnost.

... Demokratická politika ...

MS: *S demokracií souvisí politika. Jak vnímáte proměny politiky před rokem 1989 a po něm? Můžeme říci: před rokem 1989 byli u nás lidé, kteří vstoupili do strany a měli stranickou knížku jako výtah k moci?*

FF: Myslím, že tato skupina lidí velmi silně převažovala. Ale vnímám i jinou významnou skupinu. Lidi, kteří bez této podmínky by nemohli získat podmínky pro své další vzdělání, odborný nebo umělecký růst. Téměř každý, kdo chtěl v nějaké oblasti něco dokázat, byl bez takového podřízení omezován a neměl vždy potřebné nebo aspoň stejné podmínky, pokud nebyl součástí komunistického proudu. Hůře se dostával k podnětům zvenčí, k přístrojům, k literatuře, k možnostem, ke stážím atd. Byl omezen ve svém růstu. Tím byl stavěn před volbu, jestli stagnovat, nebo se vyvíjet dál, ovšem za cenu této daně. To ale provází celou historii lidstva a dnes už u mnohých výjimečných činů nebo myslitelů nevnímáme, jakou daň jejich aktéři ve své době museli zaplatit. I u nás najdeme mnohé případy, kdy nebýt této daně, některé věci by se nebyly těmto lidem podařily. Proto jsou pro mě nejdůležitější činy, které po nás zůstávají. Ať už pozitivní, nebo negativní. Pouze ty druhé mně vedou k nekompromisnímu odsouzení.

MS: *Víte, ale nebyli všichni schopní lidé ve straně, a přesto si prosadili své - například pan Otto Wichterle.*

FF: Ojedinelé činy vznikat mohly a mohou, pokud nevyžadovaly podmínky, které poskytoval pouze stát, jako v případě filmové tvorby. Jenže, kolik jich bylo? Osud pana Wichterleho není jen obdivuhodný a výjimečný, ale je také tragickým příběhem geniálního talentu, kterého potenciál se nemohl uplatnit v plné míře. Takový vizionář, jakým byl on, nepochybně mohl mít ještě další a větší výsledky. Zbyla tragická pachut' toho, co by bylo, kdyby byl mohl plně využít svého talentu a měl odpovídající možnosti. Myslím, že bývalý režim se dopouštěl největších zločinů právě na elitě, mimořádných a známých lidech, a to tím, že je nutil se politicky angažovat. Nedovolil jim ponoření pouze do své odbornosti, rozvoje svého talentu, ale vyžadoval, aby jej v nějakých formách, i kdyby jen formálně a pasivně, podporovali. Bylo to od akceptování, ovlivňování či určování obsahu a forem jejich práce, přes demonstrační účasti na různých schůzích a průvodech, podpisových akcích nebo členství v různých organizacích. I když některé neměly v názvu „socialistický“ nebo „komunistický“ a charakter byl jen profesní, nebo šlo pouze o koníček, všechny byly pod vlivem „vedoucí síly země“. V podstatě tak téměř žádný občan nemohl uniknout nějaké kontrole a mocenskému vlivu.

MS: *Mohli bychom konstatovat, že nebyli pragmatiky, ...*

FF: ... proč by se měl každý úspěšný herec, chirurg, vědec či vysokoškolský pedagog politicky vymezovat a nemohl dělat jen práci, ve které vyniká, mít v ní úspěch i bez politického zázemí? Všimněte si, jak málo, ve svém oboru skutečně úspěšných a mimořádných lidí vstupuje do politiky. To se objevilo jen v krátkém období po revoluci, kdy suplovali nedostatek důvěryhodných kandidátů.

MS: *Politika je snad služba a slušnost se předpokládá!*

FF: Porevoluční období bylo plné nadšení, velkých očekávání a víry v novou společnost. Šlo o mimořádná léta v dobrém i zlém. Kvas doby strhával lidi k činům a angažovanosti v nově obnovované

společnosti. Dnes je politika zprofesionalizovaná, etablovali se noví aparátčící, tedy typ lidí, kteří se v politice usazují odjakživa, nehledě na ideologii. Proto se občané, jako projev nesouhlasu, tolik začali odkloňovat od zavedených politických stran. Přes nestandardnost takového kroku a nečitelnost reprezentantů nových hnutí to nepovažují za selhání polistopadového vývoje, jak uvádějí někteří komentátoři. Změna lidí a výměna generací nemůže napáchat víc chyb, než už bylo učiněno. Až odejdou z vrcholné politiky i poslední reprezentanti komunistického Prognostického ústavu a stranické produkty počátku devadesátých let, snad odejdou s nimi též poslední zbytky korupčních let, arogantních a samolibých nositelů jediných možných řešení a první období naší demokracie se tím uzavře. I když v současném světě už nemůžeme očekávat nějaká klidná léta. A když má mívě levicové volání bude sílit, věřím, že česká politika se nakonec ještě více, v dobrém i zlém, propojí s tou západoevropskou, kam historicky patříme.

... Paralela s filmem ...

MS: *Dobrá, lze říci, že první roky devadesátých let bychom mohli označit jako období, kdy Fellini točil Silnici, a po uplynutí času jsme se dostali k Dallasu, kde jsou fráze a kde se děj zastavil, ještě než bylo snímáno první políčko filmu.*

FF: Film se stal, podle názoru Klause, zbožím, jako kterékoliv jiné. To znamenalo radikální posun v jeho financování. Logicky se musel přesunout na druhou stranu – „silnice“. Stal se závislým na mecenáších, kteří přirozeně nesledují jen jeho kvalitu ale především své zájmy, mezi které patří i jeho výdělek. Na tak limitovaném trhu, jakým je český, jede po velmi krkolomné a nebezpečné „silnici“ nižší třídy.

MS: *Pojal jsem to jako metaforu. Devadesátá léta byla obdobím slušné filmové produkce. Po uzavření Opoziční smlouvy zde vzniká „temno“.*

FF: Byla potřeba se vyrovnávat s minulostí, bylo mnoho nevyřčených, nezpracovaných témat, nová poptávka u lidí, poněvadž předchozí doba to nedovolovala. Také už se objevili první podnikatelé, kteří lehce a rychle vydělali peníze a byli ochotní je vložit do filmů. Po prvním naplnění diváckého zájmu, privatizaci filmových studií a postupné likvidaci nebo minimalizaci všech forem státní podpory se začala tvorba měnit. Objevovaly se filmy už jen s potenciálem vycházet vstříc diváckému zájmu usměrňovaného vkusem první komerční televize Nova. S nástupem různých praktik typu Opoziční smlouvy se zájem i nálada lidí začaly vyvíjet v tom smyslu, že ztrácely zájem o veřejný prostor. Mnozí lidé ztratili víru v to, že ještě něco mohou ovlivnit, měli pocit zrady. Proto také v kinech už uspívaly jen české komedie. Mají tradici a jsou v Čechách, už z dob protektorátu, oblíbeným a vděčným únikem.

MS: *Když dnes politik něco sděluje, lidé mu nevěří. V devadesátých letech se politika stala prostorem charakterních a o věc usilujících lidí.*

FF: Na počátku v politice byly především osobnosti, byť jejich názory byly rozdílné. Nebyl to pouze Václav Havel. Jednalo se o lidi s nějakou historií, která umožňovala mít k jejich slovům důvěru. Nemluvalo se ještě populistickými frázemi, věty měly obsah. Tato doba už takových lidí produkuje velmi málo. A ti, co z té doby ještě v politice zbyli, už se příliš neodlišují, zestárlí nebo se přizpůsobili. Největší překvapení jsem zažil, když jsem přišel s iniciativou pojmenovat pražské letiště po Václavu Havlovi. I jeden z nejvýše postavených politiků, který byl přítelem V. Havla a také patřil k nejbližším jeho spolupracovníkům, se k tomuto návrhu postavil velmi odměřeně a zdůvodňoval to mimo jiné i tím, že je na to brzy, že je třeba ještě trpělivě počkat na vhodnou chvíli. Jaká vhodnější chvíle mohla být než emoce po jeho smrti? Bylo by se to nechalo „vyhnít“, jak je to u nás obvykle.

Podívejte se, jakých jiných ocenění se Havlovi dostalo? Co by dnes zbylo, kdyby se pojmenování letiště nezdařilo? I Jára Cimrman má více svým jménem pojmenovaných ulic a postavených pomníků. Jen pojmenování vstupní brány do země, které je hrdým, až demonstračním přihlášením se k odkazu Václava Havla, cimrmanovská ocenění přesahuje. Pro uctění nejvýraznějších osobností země užívá dnešní svět právě toto označení, většina světových významných letišť nese po nich jména ...

MS: *Kenndeyho letiště v New Yorku, Charlese de Gaulle v Paříži, Indiry Ghandiové v Dillí...*

FF: Většina letišť v hlavních městech celého světa je takhle pojmenována. Jen v pár případech je to po uměleckých legendách, například Leonardo da Vinci, Pablo Picasso. Tedy vždy osobností s velkým přesahem dané země. Havel je první Čech, který takový celosvětový přesah má. Stále jsem přesvědčen, že když ne tato generace, pak ta, co bude vyrůstat, potřebuje mít nějaký vzor, který inspiruje, to u nás chybí. Jsem hrdý, že se to nakonec povedlo, a to v době prezidentování Václava Klause, politika, který na všech světových televizních kanálech pyšně vzdával v den pohřbu Václavu Havlovi hold, aby pár měsíců poté začal jeho historickou roli bagatelizovat! I tato moje iniciativa je důkazem, že i jedinec může něco změnit a porazit sebestředné politiky. V podstatě po celou dobu jsem vše organizoval sám. Odsunul jsem svou práci a věnoval se jen jednomu cíli: dosáhnout toho. Stále říkám: můžete vše, pokud jste schopni se pro to obětovat a nést za to jakékoliv důsledky. Já jsem poté ukončil činnost mého studia Febio. Bylo plodem sametové revoluce, s odchodem jejího symbolu jakoby i jeho další existence ztratila smysl. Jeho hlas v ušlápnuté, někdy i zbabělé české politice velmi chybí.

MS: *Karel Schwarzenberg, se kterým jsem měl tu čest hovořit, považuje poslaneckou sněmovnu za „Pražský výběr“. Nejedná se o hudební skupinu, ale o víno nevalné kvality. Co se týká pojmenování institucí po Václavu Havlovi, musím říci, že první se do povědomí veřejnosti zapsaly Poděbrady, kdy starosta Ladislav Langr prosadil se svým štábem přejmenování základní školy.*

FF: Iniciativu s letišťem jsem vyvolal hned v pondělí dopoledne, necelý den po smrti V. Havla. Vyvolalo to různé protinávrhy, diskuse i odmítání. Pojmenovat letiště je však časově, organizačně i finančně komplikovaný proces, musela to schválit i česká vláda. Je záslužné, že se to podařilo i základní škole, bustě v parčíku v Litoměřicích, nebo zapomenuté uličce v Brně. Není to však spíš svědectví o naší malosti a nevděčnosti? V americkém kongresu stojí jeho busta a u nás by mělo být adekvátním oceněním jedné ze světově nejrespektovanějších postav naší země minulého století busta v rohu parku u pivovaru v Litoměřicích? Když mělo být pojmenováno po Václavu Havlovi aspoň divadlo, které nemá jméno, občané návrh neschválili. A to je ve světě nejhranější českým dramatikem současnosti.

MS: *Odpovídá to tomu, s čím se identifikujeme.*

... Existence vize? ...

FF: K identitě českého národa patří i násilné vysídlení Němců, jednotné hlasování na pracovištích pro smrt Milady Horákové, kolaborace a kšeftování s okupačními vojsky, pokorná normalizace, korupce a tunelování i stovky anonymních výhrůžných dopisů, které jsem dostával proti pojmenování letiště po Václavu Havlovi. Co se z toho dá vybrat a přitom nepropadnout skepsi? Nebo lze vidět pouze pracovitost a nápaditost Čechů, nebývalou schopnost přežití, kulturnost?

MS: *Jaká je mise národa? Když si neodpovíme, tak budeme tápat v politice, ...*

FF: ... ve všem.

MS: *V politice se nám objevují „foremné entity“, které opakují fráze, a tím kazí jazyk, čímž*

vyčerpávají z veřejného prostoru tolik důležitou energii.

FF: Neidentičnost individuality! Forma je prázdnota, prázdnota je forma.

MS: *Neustále se něco reformuje, přičemž reforma neznamená zásadní obnovu, ale spíše deformaci stavu. Lidé z veřejnoprávních prostředků neposkytují impulsy, ale spíše se tam objevuje nepěkný odraz neschopnosti si vládnout.*

FF: Je to bludný kruh.

MS: *My si zde 25 let klademe kardinální otázky, na které jsme do jisté míry měli znát odpověď v devadesátých letech. Někteří lidé nám chtěli odpovědět, pak se bohužel z veřejného prostoru stáhli.*

FF: V současnosti neexistuje člověk typu Václava Havla, který by ve veřejném prostoru byl schopen zasáhnout vahou svého slova. Současný prezident republiky mi nejvíce připomíná Švejka - nejen svým vzhledem, ale i tím, co a jak říká. Chybí nám vizionář, žádný věrozvěst, ale někdo, s kým bychom mohli aspoň polemizovat, jehož myšlenky by měly takovou hodnotu, že by stály aspoň za oponenturu. Aby se aktivizoval a formoval veřejný prostor, je potřebný hlas, který respektujete, i když se s ním ve všem neztotožňujete. Opravdu, to mi dnes chybí.

MS: *V demokracii se demokrat projevuje tím, že respektuje druhého: nesouhlasím, ale beru vás v potaz. Když mě přesvědčíte na základě jasných argumentů, mohu s vámi souhlasit, jelikož mne vaše postoje obohatí.*

FF: Každá opozice u nás má jednoznačné soudy. Když pomínu povodně nebo jiné katastrofy, nedokážu si teď vzpomenout na situaci, kdy naši politici byli schopni se v zájmu národa nadstranicky sjednotit na řešení vyžadujícím politickou dohodu. Někteří bývalí představitelé naší moci ve mně dodnes vyvolávají pocit studu.

MS: *Stačí se podívat na Stanislava Grosse, který vše myslel upřímně, přičemž si neupřímně ulil miliony ze svých obchodů. Vládě předsedá člověk - Bohuslav Sobotka - který se podílel na sesazení vlády Mirka Topolánka během našeho předsednictví v Evropské unii. I na tuto skutečnost se zapomnělo.*

FF: To byl Paroubek ...

MS: ... též Sobotka.

FF: Potvrzuje se to, co jsem řekl. Osobní nebo stranické zájmy jsou nad zájmy země. Jinak bychom právě v době předsednictví v EU nevysílali všem partnerům vzkaz, že hašteření povyšujeme nadevše. Politik skutečného formátu by se takové chyby nedopustil. Nešlo o nic, co by chod země ohrožovalo tak, že to nemělo odkladu. Z mého pohledu to byl neuvěřitelně nestátnický čin. Symbol našeho předsednictví byl přesný - kostka cukru.

MS: *To znamená: chtěli jsme něco sladit, přičemž sami jsme si osladili ...*

FF: ... kostka cukru se však v okamžiku rozplyne na jazyku a nezůstává po ni nic ... Naštěstí, stejně tak se z naší politiky vytratil tehdejší hlavní aktér z pražských Restaurací a jídelen - odchodem do zapomnění ...

... Kapitalismus ...

MS: *Naše druhé setkání bych si dovilil otevřít otázkou budování hospodářského řádu – a to kapitalismu. Jak vnímáte tento hospodářský řád? Bylo logické, že po státním plánování, které se neosvědčilo, se Češi vydají za obnovou toho, co vlastně funguje na Západě?*

FF: Když si vzpomenu, tehdy na počátku se u nás o kapitalismu nemluvilo.

MS: *Užívalo se spojení „obnova tržního hospodářství“.*

FF: Ano, čtyřicet let pomlouvaný kapitalismus mohl vyvolávat zděšení. V povědomí lidí byl zakořeněn jeho odstrašující význam a možná i proto mi naše směřování nějakou dobu nebylo jasné. A určitě nejen mně. Chtěli jsme obnovit demokracii, hodnotu slova a úctu k člověku, ale na druhé straně, ve vrcholných funkcích byly mnohé tváře spojené s minulostí – a to spíš naznačovalo, že se zase bude hledat nějaká česká cesta mezi socialismem a tržním systémem. Myslím, že hodně lidí si to představovalo jinak – každý podle toho, k jakému světonázoru patřil. Vždyť i hlavní politická síla po revoluci, tedy Občanské fórum, byla nejednotnou směsí nejrůznějších politických názorů a proudů. Proto všechny přerostl Klaus, žádný snílek, suchý pragmatik, s nesmírnou osobní ctižádostí a schopností konat. Až s jeho nástupem, po rozdělení republiky, začalo být srozumitelnější, že se buduje kapitalismus, i když ještě dlouho to ani on takto jednoznačně neřekl. Jeho nepochybování o ničem co dělal, bylo tak přesvědčivé, že mu přitáhlo velkou podporu davu, který se rád nechal strhnout někým, kdo nebyl snílkem, ale měl na všechno řešení. I když pak ta řešení později v praxi vypadala všelijak. Byl to právě on, kdo se nejvíce zasloužil o vytunelování země i všech ideálů, protože disidenti na něj nemohli stačit.

MS: *Jste kriticky uvažující člověk, rád bych se zeptal, zdali ztotožňujete tržní hospodářství a kapitalismus? Ten má takové negativní vyznění. Sám Karel Marx napsal Kapitál – a to byla kritika systému, v němž žil.*

FF: Kritiku formuloval v období, kdy tržní hospodářství mělo jinou podobu i fungování, protože za 100 let se i kapitalismus kultivoval, nabral sociální aspekty a lidská práva, které tehdy neměl. Taková razantní společenská změna musela mít i razantní dopad na lidi, a tedy i vyvolat silnější kritické vnímání. Já to vnímám jako dvě odlišné podoby, i když stejného systému. Dokonce i ten současný má další svoje odlišné verze. Je tady severoevropský model se silnými sociálními aspekty a naproti tomu verze americká, velmi omezující pomoc státu. Oba modely jsou úspěšné a nabízí vysokou životní úroveň. Samozřejmě, Čechům je a bude vždy bližší ten severoevropský. Přes morální devastaci a marasmus socialistických let, lidem vyhovovalo rozmazlování bezplatnou zdravotní péčí, školstvím, zárukou práce, laciným bydlením, i když to vše na nízké úrovni, bez možnosti volby, nebo v zanedbaném stavu. Severoevropský model kapitalismu, kde nemalou roli bere na sebe stát, se tak blíží naší bývalé zkušenosti, zatímco americký kapitalismus nás stále děsí, protože v něm stát zasahuje do života jedince co nejméně a ponechává mu, ať si hlavní zodpovědnost za svůj život nese každý sám. I to dokumentuje, že Marxův kapitalismus je už archaismem, protože dnes už je nějakým způsobem přizpůsoben, modifikován dané zemi v závislosti na mentalitě, temperamentu, geografických a jiných podmínkách. Kapitalismus pro mě dnes znamená tržní hospodářství. Jeho původní obsah mi nějak zvládněl, protože tržní hospodářství už obsahuje i jiné hodnoty než jen pouhé vytváření zisku. Společenský „systém“ vnímám jako určitý řád, tedy něco, co se musí respektovat. Proto nevěřím, že může vzniknout systém, který uspokojí potřebu každého z nás, když každý máme jiné nároky, jenže lepší jiný společenský systém definován nebyl.

MS: *Byl definován, ale v praxi se neujal.*

FF: Máte pravdu.

MS: *Můžeme říci, že během svého života se falzifikoval. Tím myslím, že jeho uvedení způsobilo*

problémy: plýtvání, ztrátu efektivity.

FF: Praktická realizace každé teorie je vystavena interpretaci a schopnostem jejich naplňovatelů.

MS: *Člověk přece má schopnosti interpretace. Díky tomu je svět tak rozličný. Na druhou stranu bychom měli být ochotni hledat průniky našich interpretací.*

FF: Ano, ale je to těžké.

MS: *Ještě bych se zastavil u slova sociální. U nás existoval reálný socialismus. Když by lidé, kteří prováděli transformaci, měli strach, že pokud bychom hned používali pojem sociálně-tržní hospodářství, socialismus a sociálně-tržní budou splývat, a proto jsme zůstali v půli cesty.*

FF: Slovo socialistický znamená u nás komunistický. Zprofanovalo se. V jiných zemích má v sobě nádech i dalších významů, například sociální. Pro mě sociální je solidární.

MS: *Když Masaryk hovořil o socialismu, hovořil o lásce k bližnímu ...*

FF: Ano, každý může formulovat svou vlastní interpretaci. Jsem přesvědčen, že kapitalismus se u nás po revoluci nepojmenovával ze stejných důvodů, protože s ním byl zafixován význam, který mu propagandisticky připsali komunisté. U určitých věkových a sociálních skupin by okamžitě přinášel strach a obavy o existenci, nejistotu z budoucnosti. Po padesáti letech strašení nejde u všech lidí hned pootočit jejich vnímání a najít i jiné významy.

MS: *Sluší se říci, že lidé měli v počátcích velké odhodlání, i snahu přinést oběť.*

FF: Revoluce mají vždy schopnost vyburcovat lidi k neuvěřitelnému nadšení, přinést nejen podporu, ale hlavně ochotu něco vydržet, dokonce i přetrpět. To byl potenciál, jenž byl ve značné míře promarněn. Umožňoval realizovat i takové nepopulární kroky, ke kterým už dnes není odvaha ani příležitost. Promrhala se i možnost zúčtování s minulostí, která nás stále straší.

... Přírozenost kapitalismu a konexy ...

MS: *Rád bych se zeptal, jestli si myslíte, že kapitalismus je pro člověka čímsi přirozeným? Člověk je na trh odkázán. Neustále něco s někým vyměňuje, ať se jedná o myšlenky, ať jsou to hmotné statky, služby. Můžeme říci, že po roce 1989 jsme se vraceli do „normálu“?*

FF: Tržní hospodářství je tak staré, jako lidstvo samo. Měnily se jen jeho formy, obsah a rozsah. I v současnosti ještě na naší planetě najdeme jeho různé podoby, ať už se samo nazývá jakkoliv. I když se bývalý systém opíral o komunistické teorie, nebylo to jinak. Každý ve vesnici měl nějaké svoje hospodářské zázemí, zahrádku, dobytek, staral se o sebe a svoji rodinu sám. Ve městech také měli lidé zahrádky a chalupy, existoval černý trh, rozvinula se korupce všeho druhu, jako náhrada běžného tržního systému. I když lidé získali některé sociální a ekonomické jistoty, nedalo se přežít jen s nimi. Moji rodiče neznali žádné dávky ani nic od státu nečekali, svůj život si spravovali a zabezpečovali i dál především sami. Tržní hospodářství vlastně nikdy nezmizelo, jen bylo zatlačeno do ilegality, v každé ze socialistických zemí v jiném rozsahu a jiné podobě. S ním byla zatlačena i iniciativa a energie lidí, orientovaná pouze na vlastní potřebu. Návrat do „normálu“ znamenal konec limitů, uniformity a unifikace, návrat k naší přirozenosti a podstatě, možnost neomezovaného růstu individuality, tedy k všemu k tomu, co je pro lidstvo od pradávna přirozené. Je známo, že lze životy lidí ovládnout, přesto, ani za cenu smrti, neovládneš každého jedince.

MS: *Tito lidé měli takzvanou ekonomickou svobodu, i když žili v socialismu.*

FF: I omezení, která pro ně přinášel socialismus, jim stačilo, protože oni ve velkém nepodnikali. Že chovali dobytek, směňovali si maso nebo zeleninu, že si něco prodávali, že se vzájemně zabezpečovali, nic zásadního socialismu nepřineslo ani nevzalo. Myslím si, že socialismus nejvíce zdevastoval lidi ve větších sídlech, kvalifikovanější a vzdělanější lidi. Mohl k nim nejen lépe pronikat a vstupovat do jejich životů, myšlení a jednání, ale měl jim i co vzít, znemožnit je a o něco je připravit. Proto jej tyto skupiny lidí dokázaly i lépe využívat a též s ním museli být více sepnatí.

MS: *Sluší se ale říci, že ve vesnických komunitách existovala Jednotná zemědělská družstva, čili kolektivizace tam existovala.*

FF: Ano, vytrhli lidi z kořenů, a tím je také ztratili. Neměli už o co přijít. V mém rodišti většina kulaků dokonce v JZD nepracovala a raději odešla za prací do města. Nedošlo k tak zásadnímu mentálnímu narušení v tom smyslu, aby si lidé mysleli, že by se o ně měl postarat někdo jiný. Takový přístup v zemědělské komunitě kdysi nebyl.

MS: *Nebyli jste zkaženi chimérami, které nabízel minulý režim. Díky tomu lidé „vpluli“ do nového systému.*

FF: Je skutečností, že komunistická propaganda byla na slovenském venkově v trvalém a vyrovnaném souboji s katolickou církví. Moji rodiče nikdy nečetli žádné noviny, nešlo je poblouznit žádnými idealistickými myšlenkami. Změna systému byla pro ně dramatická jen tím, že už nedokázali navázat na to, o co před čtyřiceti lety přišli – svůj majetek a jeho spravování. Oni i jejich děti už k tomu nebyli způsobilí.

MS: *Kapitalistické rozhodování je založeno na selském rozumu.*

FF: Vulgárně zjednodušeno, kapitalismus znamená mít selský rozum. Je třeba umět se zabezpečit, sám se o sebe postarat, nečekat péči od státu, pouze spravování určitých veřejných věcí.

MS: *Když však člověk přijde o práci, je nezaměstnaný, v tomto ohledu může stát pomoci.*

FF: Dobře znám poměry v zemích jižní Evropy, ale platí to i ve většině dalších zemí světa. Tam je dodnes základní zabezpečovací jednotkou rodina. V rodině se silnější postarají o slabší. Mezi Slováky, jako národem venkovanů, to také kdysi fungovalo takhle. I za komunismu každý člověk, který bydlel ve městě, měl své příbuzné na vesnici, kteří ho zásobovali jídlem a zeleninou, vždy někdo pomohl. Nebylo obvyklé odkládat své staré rodiče, nebo handicapované děti, hned do nějakých sociálních zařízení a přesouvat jejich péči na stát. Tyto vazby jsou v Čechách více zprerhané a na Slovensku se dnes už také oslabily.

MS: *Můžeme říci, že pokud je člověk v takové společnosti nezaměstnaný, nalezne se kolem něj přirozená solidarita, a ta je zásadní, jelikož člověka dokáže podpořit. Tento druh solidarity je pro člověka větší podporou než formální solidarita státu.*

FF: Plně s vámi souhlasím! Dokonce bych řekl: je pro život zásadnější než systém, ve kterém žijete. Pokud se solidarita lidí zachová, člověk přežije a překoná existenční problémy i každý systém. Stát k nám nemá genetickou či citovou vazbu a jeho možnosti podléhají větším změnám a rozsáhlejším vlivům než rodina.

MS: *Ochota participovat, pomoci prosadit se?*

FF: Ta se v devadesátých letech objevila. Myslím, že mnoho lidí, dříve apatických, se probudilo a chtělo svému životu dát novou dynamiku, nový rozměr. Mladí lidé získali obrovskou perspektivu ke svému rozvoji, otevřel se jim celý svět, a ten byl ochoten nám pomáhat. Byla to neobyčejně dobrá

konstelace, jaká se za celá desetiletí neopakuje. Nejsem si jistý, jestli jsme to dokázali využít v té intenzitě, jaká se nabízela.

MS: *Vždyť vizionář vždy vidí možnosti, má schopnost imaginace.*

FF: Ale vize je třeba pojmenovat, stejně jako zlo a dobro, aby bylo kam směřovat. V našem životě potřebujeme směry, hodnoty, které společnost reprezentuje a její občané je rádi respektují. Potřebují mít čemu věřit a k čemu se upínat. Nedá se žít bez naděje, i když se nenaplní. Je to jako víra ve spravedlnost. Musíme věřit, že pokud se chováme čestně, slušně a respektujeme zákony, dostane se nám spravedlivého zacházení, pravda zvítězí!

MS: *Otázka spravedlnosti byla ne vždy vznášena a ne vždy naplněna.*

... Postup obnovy kapitalismu ...

MS: *Sluší se připomenout, že kapitalismus se u nás uváděl malou privatizací a velkou privatizací. Součástí velké privatizace byla privatizace kuponová. Dále bychom neměli zapomenout na restituce jako vyjádření spravedlnosti: co bylo ukradeno, bylo vráceno, ...*

FF: ... byť to tak důsledně nebylo. Jako laik mohu říci, že její skutečný smysl a dopad pro můj život nechápu do dnešních dnů, poněvadž vše, do čeho jsem vložil prostředky, například v kuponové privatizaci, se někde rozplynulo a ztratilo. Celá země se stala kasinem a dnes je vše nedohledatelné, ani nevíme, kdo vlastně vyhrál. Známe jen některé tváře lidí, kteří se chovají, jakoby si zprivatizovali i národ. První vládu po revoluci vnímám tak, že zde bylo několik idealistů a asi i slušných a poctivých lidí, kteří se dobrovolně nebo náhodně dostali k moci. Nebylo ovšem v jejich silách ani zkušenostech mentálně pootočit společností natolik, aby se mnohé nezašantročilo nebo neukradlo. Neměli zkušenost a možná ani neznali možnosti. Jen v totalitním systému může vůdce docílit respektu, ale v porevoluční anarchii nešlo, než jen důvěřovat a spoléhat se na slušnost a poctivost těch druhých. Pokud se ve státní mašinérii okolí vzepře nebo nespolupracuje, jedinec nenaplní své záměry v té míře, v jaké by chtěl.

MS: *Dobrá, jen se podívejme, jak to začínalo. Lidé měli entuziasmus, byli ochotni se zřít něčeho ve prospěch budoucího.*

FF: Jenže vedle nich tady byl více než jeden milion členů KSČ a každý z nich vnímal společenskou změnu s jinými obavami i očekáváními. Dnes hlasují v anketě na stránkách Parlamentních listů, že největší zločinec všech dob je Václav Havel, Klement Gottwald následuje až po něm. Lidé v té době byli zakřiknutí, někteří na chvíli zahrnutí do kouta. Ale i když mlčeli, ve všech státních institucích drtivě převládali, měli stále svůj neměnný vliv, protože je nešlo hned nahradit ani vyměnit.

MS: *Co jsem chtěl říci? První roky šly velice rychle. Vláda Petra Pitharta dokázala rychle navázat kontakty se zahraničními společnostmi.*

FF: Byla větší shoda i politických stran. Nebylo to tak diferencováno, jako dnes a KSČ byla zdecimovaná.

MS: *Václav Klaus byl ekonom pod právníkem Mariánem Čalfou. Možná, že lidem, kteří proces začali, nebyl dán dostatečný prostor. Tím mám na mysli volby v roce 1992. Lidem nebylo umožněno dokončit jejich práci rozdělanou během čtyř let.*

FF: Souhlasím s tím. Je škoda, že první vláda měla tak omezený čas. Beru to jako důsledek celého společenského pnutí, jež nastalo tím, že najednou vedle změny společnosti ji doprovázely změny hospodářské. Na to se začaly nabalovat další otřesy, jako etnické rozdělení Československa. Taková

revoluce probudí dalších tisíce věcí, které nedostaly prostor nebo které v rámci celku nebyly prioritní. Bylo důležité měnit ekonomiku, ale díky pohybu se na procesy začaly „nabalovat“ další otázky, jež mohly být viděny jako překážky, které zpomalovaly transformační proces, poněvadž se začal rozměšňovat, rozlévat do různých toků jako řeka.

MS: *Přišly záplavy?*

FF: Ano, jednalo se o ideologické záplavy.

MS: *Když však máte jasný cíl, máte lidi, kteří jej dokážou prosadit, je to něco jiného.*

FF: První vláda nemohla dokončit své věci. Devadesátá léta znamenala v politice velký pohyb. Jen se podívejte na Sládkovce! Byli jsme svědky různých rotací. Revolucí scelená společnost se začala rozdrobovat, přicházela únava, ztrácela se odpovědnost, komunisté se vzpamatovávali a čile privatizovali. Všimněte si, co doba přinesla – jistým lidem nebylo dopřáno setrvat v politice, zato neustále stoupal Václav Klaus.

... Nešťastná slova o kapitalismu, Klaus a kontexty ...

MS: *Ano, ale lidé, kteří načrtli transformaci, měli „jasno“. Problém byl, že se do veřejného prostoru vypustila slova jako „nedokážu rozlišit čisté a špinavé peníze“ ...*

FF: Nic není jen černé, nebo jen bílé. Kdyby se postupně analyzovaly všechny kroky a činy Václava Klause, a kdybychom se shodli i na jeho některých pozitivních krocích, kvůli jeho osobním vlastnostem, netoleranci a nerespektování druhých, neschopnosti dialogu s jeho protivníky či s jinými názory a jinými řešeními, musíme největší zodpovědnost za toto období připisat jemu. Rád se hlásil k Thatcherové, ale jejich pozice nebyla stejná. Ona nepřevzala rozvrácenou zemi, neprivatizovala ji od nuly a totálně, neměnila ani společenský systém. Jeho radikální chování a nerespektování jiných názorů, či známé „peskování“ Václava Havla nebylo opodstatněné. Zjistěte některé kroky musely být udělány, i když byly unikátní, neprověřené a nešlo se opřít o jinou zkušenost. Jenže právě v takových situacích je dialog důležitý. Tam se nelze chovat takovým způsobem jako on. Václav Klaus pro mě zůstane negativní postavou posledních pětadvaceti let. Žel, s jeho stopou se budou vyrovnávat ještě další generace. Jeho slovy bych ho značil za velmi, ale velmi falešnou postavu. Navíc, moje zvýšená umělecká citlivost mě vede k pocitu, že byl vydíratelný, silou své osobnosti překrýval různé své slabosti a komplexy a možná i své závazky, které nesl vůči těm, kdo o tom věděli.

MS: *Měli bychom říci: každý člověk má svůj vývoj. Nějak se začínalo. Drive – energie, kterou měl, byla do jisté míry unikátní.*

FF: Podpora, kterou získal na začátku tím, že vedle nepraktických snů působil pragmaticky a jednal věcně, že propagoval pravicovou politiku, ho nepochybně povzbudila. Když pak tato podpora trvala, tak posilovala i jeho sebedůvěru až do takové míry, že mu nevadil ani nedůstojný průběh prezidentské volby, jen aby tu funkci získal.

MS: *Klaus dal jednoznačné východisko, ...*

FF: ... výraz „jednoznačné“ ve mně vždy vyvolává pochybnost. Je možné něco zavrhnout a vybrat jiné řešení, ale nevím, jestli v politice lze předem určit jednoznačné východisko. Pro mě jsou pravdy, které jsou jediné, vždy nebezpečné!

MS: *Končil jako „Morana“, která je házena do Vltavy. Je zvláštní, že se Klaus reprezentoval jako velký liberál, ale odmítal například restituce.*

FF: Jeho ODS měla být nejpravicevější politická strana. Pravicovní voliči, mezi které jsem také patřil, mu na základě této definice dávali svou podporu a tolerovali její kroky. Přitom když se podíváte na její chování. ODS často jednala socialističtěji než sociální demokraté. A její zakladatel a bývalý šéf této pravicové strany dnes podporuje Putina a jeho expanzivní kroky k podrobování cizích území, omezování svobody slova a práv menšin ve své zemi. V čele pravicové strany deklaroval, že svoboda a lidská práva jsou nedotknutelnou hodnotou, hájil svobodnou ekonomiku. Jaké ideály skutečně vyznával a vyznává, jakou to stranu založil a vedl, byla ODS skutečně pravicovou stranou?

MS: *Byla to strana, která znala techniku, jak se dostat k moci a užít spojení „rozděl a panuj“.*

FF: Takže ideje a slova byly jen lákavým obalem, pod kterým se skrývala nenasytlost moci?

MS: *Je to zvláštní. Jisté věci se opakují, byť ne ve stejné podobě, ale mají stejný nádech. V roce 1996 Václav Klaus svou rétorikou vysvětloval heslo: „Dokázali jsme, že to dokážeme“. To zásadní skončilo a čekají nás blahobytné časy.*

FF: Odmítá vpustit do rozhodování občanskou společnost, odmítá sociální solidaritu, přitom mnohé nechá fungovat jako v minulém režimu. Také odmítal i některé zásadní reformy. Církevní restituce, které měly proběhnout s ostatními restitucemi hned počátku transformace v devadesátých letech, byly zdrženy o dvacet let. Tehdy by vše proběhlo s větším souhlasem společnosti.

MS: *Jisté věci se neudělaly najednou, ...*

FF: ... přičemž muselo být jasné, že se nedá před nimi utéct, že pokud skutečně chceme funkční demokracii, musíme bývalou vykloubenou dobu napravit úplně a ve všem.

MS: *Představitelé státu se rozhodli postupovat „salámovou metodou“. Jde to obtížně.*

FF: A čím později, tím to stojí více peněz i úsilí a politicky se to hůře prosazuje.

... Síla kapitálu a české demokracie ...

MS: *Rád bych se zeptal, zdali si nemyslíte, že právě kapitalisté budou mít zájem ovlivňovat veřejný prostor k svému prospěchu? Neohrožuje náhodou kapitál sociální vazby?*

FF: Kapitál a sociální vazby budou vždy stát proti sobě. I když zde nevznikla tak rozsáhlá síť oligarchů jako v Rusku nebo na Ukrajině, zrodili se kapitalisté, kteří v mnoha případech, ne-li ve většině, přišli k moci a majetku netransparentním způsobem. Nebyl to výsledek obvyklého podnikatelského úsilí, generace předků nebo jedinečného projektu, ale vztahů a kontaktů, propojení se státní správou, minulostí i současností. Společnost, či lépe politici to nechali být. Prezident vše amnestií legalizoval, aby definitivní předání společnosti těmto lidem bylo právně dokonáno. A oni to tak i pochopili. Prostřednictvím médií a vstupem do politiky ji začínají i vést, i když tištěná média už nejsou lukrativní investicí, a přesto u nás i na Slovensku jsou už v rukách těchto podnikatelů. Samozřejmě, je ještě brzy vynášet soudy, jaký bude další faktický dopad na společnost, protože nejvlivnější z nich například vstup Andreje Babiše do politiky nejsem schopen odmítnout tak jednoznačně, jak to dělají jiní. Zatím aspoň provětrává politiku, i když není jasné, jaké jsou jeho další vize a směřování. To, co se v uplynulých letech dělalo lobbisticky a korupčně, včetně náhlého zrodu i skonu takové strany jako Věci veřejné, je dnes aspoň o něco transparentnější. Pokud však obvyklé politické strany nepochopí, že s tradičním stranickým trafikantským principem, dovedeným bývalým režimem až do absurdních rozměrů, nepřežijí, může účast různých hnutí v naší politice dál stoupat a rozšiřovat se. V nadsázce řečeno, třeba až do těch rozměrů, že každý podnikatel si může vytvořit politické hnutí. Vždyť už dnes jsou zde úspěšná hnutí, která mají pouze 6 členů.

MS: *Máte na mysli Tomia Okamuru?*

FF: Nebo kohokoliv jiného, kdo povzbuzen znechucením části společnosti z jednání a fungování politických stran může strhnout o sebe zájem a poskytnout mu nějaký politický prostor. Heslo „změna“ a populistické recepty si vždy najdou své voliče. Posledních dvacet pět let bylo v životě naší společnosti mimořádně intenzivních, stále se něco dělo. V české společnosti se nepochybně už objevuje únava. Václav Havel vlastně vše, co prožíváme, pojmenovával už ve svém známém projevu v Rudolfinu.

MS: *Měli bychom říci jednu skutečnost: kapitalisté necítí potřebu vracení vytvořených hodnot do společnosti, aby prospívaly celku.*

FF: Takhle bych to nezobecňoval. Jak už jsem říkal, český kapitalismus v praxi stále má ještě své místní odlišnosti od západního a dokonce i od prvorepublikového, který zde byl.

MS: *Baťa, Kolben – Daněk.*

FF: Ano, protože jejich majetek byl výsledkem jiného úsilí než u současných zbohatlíků. Baťa financoval sociální projekty, podporoval vzdělanost i kulturu, viz filmové ateliéry. Pokud dnešní podnikatelé něco podporují, pak je to jen to, co jim samotným slouží, co je baví. Snad kromě Kellnera, který založil školu a Stuchlíka, spoluvlastníka Vítkovic, který pozvedává Ostravu. Kdybych já dnes měl takové prostředky jako mnozí z nich, měl bych potřebu se o svůj úspěch podělit. Udělal bych něco, co nezvládá stát a co by mohlo sloužit všem lidem napříč věkovými i sociálními skupinami: postavil bych divadlo, koncertní sál, knihovnu, nebo park. Ale můžeme takový přístup čekat od nevzdělaného zbohatlíka, který už v bývalém režimu a ve svém mládí kradl jako vedoucí samoobsluhy? Dýcháme, žijeme a pohybujeme se v jednom světě, přál bych si, aby takového uvažování jako předchozí generace vámi uvedených podnikatelů, bylo schopno co nejvíce lidí i z té podnikatelské generace dnešní.

MS: *Co podporuje lidského ducha, ...*

FF: ... co je investicí do budoucna, abych společnosti, kterou jednou opustím, také pomohl dál se rozvíjet, dál kvést, protože tím budou kvést a rozvíjet se i mí potomci, můj rod, jež zde zůstává.

MS: *Dobře, ale česká média vám vadí v rukou českého kapitálu.*

FF: Média jsou specifický druh podnikání, mají kontrolní, občanský, význam, proto je nevyhnutná jejich nezávislost. Podnikatelé, kteří kooperují se státem, přijímají jeho zakázky, nebo dokonce vstupují do politiky, ani při nejlepší vůli nemohou něco takového garantovat. I když respektují redakční kodexy a tvrdí, že nezasahují do jejich obsahu. Vždy tam bude u zaměstnanců nějaká míra autocenzury vedená třeba obavou o ztrátu zaměstnání, nebo jen z pouhé tížadosti zalíbit se. Já to, například v denících, převzatých od bývalých německých majitelů, cítím, byť to možná jejich zaměstnavatel nepožaduje.

MS: *Je to na zvážení každého člověka?*

FF: Když majitel jakéhokoliv média ovlivňujícího veřejné mínění je veřejným představitelem, tedy i reprezentantem nějakého politického názoru nebo státní moci, bude vždy hrozit nebezpečí, že dané médium se bude přiklánět k němu, propagovat jeho činy a myšlenky.

MS: *Závisí to na tom, jestli jsme skuteční demokraté, či si na demokraty hrajeme.*

FF: Samozřejmě, závisí na osobnostech, které v médiích pracují a kolik jich dané médium vůbec má,

do jaké míry jsou schopni si zachovat svou vnitřní integritu.

MS: *A to je boj.*

FF: Takových silných osobností, impozantních a vzdělaných lidí, vidím ve veřejném prostoru pramálo. Může to být i tím, že některým se ani neposkytuje dostatečná pozornost, jiní zase o ni nestojí.

MS: *Osobností, jako byl Václav Havel, je jako šafránu. Rozhodně je otázka, jestli tito lidé dostanou prostor. O ušlechtilé květiny je nutné se starat.*

... Kultura a její proměny ...

MS: *Dovolil bych si, abychom přešli ke kultuře. Čím pro vás byla kultura před rokem 1989? Můžeme říci, že též sloužila režimu? Nabízel jste alternativu?*

FF: Kultura v bývalém režimu byla zcela pod kontrolou. Šlo o významný nástroj režimní propagandy. Vzpomeňte si na řadu normalizačních televizních seriálů, povinných dramatických děl sovětských autorů v divadlech nebo filmů tzv. „socialistických kinematografií“ v kinech. Rozlišoval však kulturu masovou a menšinovou. V té první byl velmi důsledný cenzorský dozor. V té druhé občas vznikaly i alternativní věci. Myslím tím především divadlo, výtvarné umění, hudební kapely, včetně subkultury disidentů, rozvinuté po sovětské okupaci. Pokud to probíhalo v malých prostorech a pro limitovanou skupinu lidí, kde nebyl přesah do dělnických mas a režim se necítil být tolik ohrožen, byl postupem let tolerantnější. Nejmasovější formy kultury tak cílevědomě manipulovaly s národem a podle mě napáchaly nejvíce škody. Důsledky jsou vidět a cítit dodnes, viz stálý divácký zájem o Třicet případů majora Zemana. Ten také vznikl jako režimní objednávka, protože dramaturgické plány televize i filmu obsahovaly už předem daná témata, která se měla v daném roce zpracovat. Věnovala se i pozornost sociálním a věkovým skupinám, tedy tomu, aby roční produkce tematicky pokrývala děti, mládež, dělnické prostředí, nebo se věnovala historii komunistického a dělnického hnutí či připomínala jejich představitele a související události. Tento systém tvorby v oblasti filmu a televize byl tedy dokonale propracovaný. Od prvního námětu, popisujícího základní myšlenku, až po poslední verzi scénáře, procházely texty několika připomínkovými řízeními, fázemi a schvalovateli, takže finální podoba zákonitě byla už dokonale „vysterilizovaná“ a „uhlídaná“.

MS: *Pozor, šedesátá léta nevznikla jen tak ...*

FF: Ta vyvřela z padesátých let, z předchozího období. Když se režim začal na přelomu padesátých a šedesátých let uvolňovat, první náznaky se objevily právě v kinematografii. Při zpětném pohledu je to až neuvěřitelné, jaký potenciál, který nemohl vypuknout hned po válce, se objevil po uvolnění komunistických ventilů. Začaly vznikat malé divadelní scény, objevila se západní hudba, noví autoři v literatuře, tedy vření v celé kultuře. Přírozeně, já jsem to všechno vnímal až s velkým zpožděním, způsobeným nejen mým věkem a možnostmi prostředí, ve kterém jsem žil, ale i tou vzdáleností od velkých měst, kdy současné technické vymoženosti ještě zdaleka neexistovaly. A televize byla velkou vzácností.

MS: *Ale nevydrželo to dlouho.*

FF: Nevím, kdo vymyslel to neuvěřitelné slovo „normalizace“, tedy uvedení společnosti do prapůvodního nesvobodného stavu, který byl stavem nenormálním. V kultuře nastal úpadek všeho, co v předchozích letech začalo vzkvétat a co například v kinematografii dosáhlo světový ohlas. Tento zásah nepoznamenal jen osud Marty Kubišové, ale i osudy mnoha dalších tvůrců a „bezejmenných“ lidí na místní úrovni, kteří byli zastaveni ve svých aktivitách, nebo i za ně potrestáni. Část lidí

emigrovala a ti, kteří zůstali, se rozdělili zase do dvou skupin: ti, kteří se přizpůsobili a měli z toho prospěch a ti, co se přesunuli do svých vnitřních azylů a v nich jen přežívali.

MS: *Zásadní díla jako v šedesátých letech nevznikala.*

FF: Byla tu sice Chytilová s Hrou o jablko (1976) a Panelstory (1979) nebo emocionální Božská Ema (1979) u které se v kinech tleskalo, ale obecně šlo o neuvěřitelný propad ve srovnání se šedesátými roky. Poslední dílo této vlny, Menzelovi a Hrabalovi Skřivánci na niti z roku 1969, se do kin už ani nedostalo. Film byl distribuován až v roce 1990. Pak bylo několik děl, která byla nadhodnocována, jelikož se dotkla tabu: drog, fotbalového chuligánství či podobě, ale zásadní umělecké dílo, které by bylo výpovědí o době po roku 1969 podle mě nevzniklo.

MS: *Ale byly tu další filmy režisérů Menzela, Kachyni, Krejčíka, realizovaly se scénáře Svěráka a Smoljaka.*

FF: Jde o obdivuhodné osobnosti, ale v této době už neměli možnost věnovat se závažnějším společenským tématům. Pro mě jediná osoba, která se přesto stále chovala angažovaně, byla Věra Chytilová. Byla politickým a velmi statečným člověkem, jenž, když nešlo bourat hranice, okopávala aspoň zdi, byť někdy jen ženskými lodičkami. Sama dostávala rány pořádnými bagančaty, ale neodradilo ji to. Po roce 1989 se hodně angažovala i občansky. V Klausově době však podmínky a prostor pro vznik zásadních názorových děl už nebyl, tvorba se výrazně zkomercializovala. Tak jako vždy, i za normalizace se ale dařilo komediím.

MS: *Zaplat Bůh. Lidé proti režimu mohli bojovat i smíchem, humorem.*

FF: Navíc komedie v předchozím režimu byly velmi kvalitní. I když nešlo o zásadní díla, přinášely i obraz společnosti a nepochybně lidem té doby pomáhaly v přežití. Češi se mohli smát sami sobě, číst mezi řádky a často v nich nacházet i nějaký protest. Komedie měly rekordní návštěvnost. Z toho hlediska by se dalo říct, že z celé tvorby normalizačních děl právě tato díla měla největší dopad na tehdejší duchovní rozvoj české společnosti.

MS: *Například film: Vesničko, má, středisková. Jednalo se o dílo, které překročilo hranice Česka.*

FF: Pro mě je to romantizující příběh, byť v socialistických reáliích. Český sklon k idealizaci venkova je tradiční. Věvodí mu jižní Čechy a jižní Morava, jako symboly pohody pro zbylý český svět velkých měst a industriálních center. Je to stejné dodnes.

MS: *Tvůrci jako je Krzysztof Zanussi, Andrej Wajda, Roman Polanski ...*

FF: Situace v Polsku byla odlišná. Asi i tím, že jejich vztah k elitám byl jiný. Vždyť i tvůrci, kteří nebyli v souladu s režimem a emigrovali, mohli domov navštěvovat, mít s ním kontakt. Pro mě byl nejpozoruhodnějším tvůrcem těch let Krzysztof Kieślowski. České kinematografii se už nepodařilo navázat na svoje slavné období šedesátých let. I můj „protestfilm“ Zvláštní bytosti natočený v první polovině roku 1989, kterým jsem prorokoval konec tehdejšího systému, nikdo jiný nenásledoval a pak, než se za dalšího půlroku dostal na plátna kin, zanikl v cinkání klíčů ...

... Doteky „levné kultury“, nesnesitelná lehkost bytí ...

MS: *Vzpomeňme si na seriálovou produkci Jaroslava Dietla.*

FF: Žel, profesionalita autora posloužila i dobovým potřebám. Jeho nejlepší dílo Nemocnice na kraji města je romantizující zobrazení tehdejších lidských vztahů, které v ní fungují jakoby mimo společenské zřízení. Nesetkáváte se tam s velkou byrokracií a neochotou, která panovala

v nemocnicích. Nevidíme tam tu bující neúctu k člověku, mechanické zacházení s ním, ani nedostatek kvalitního zařízení, léků, tedy typické znaky tehdejšího stavu společnosti. Spíš iluzi, jak by si to socialistická společnost přála mít. Jisté však je, že na diváky to mělo léčivý dopad.

MS: *Nebylo to tak, že si Češi lhali tímto způsobem do vlastní kapsy?*

FF: Ostatně, jedním z poslání umění je i pohlázení, únik z reality, nebo aspoň snaha ji zpříjemnit, vytváření iluzí a podpora ideálů. Proč byl tehdy tak úspěšný i sebehloupejší americký film? Nabízel dvouhodinovou iluzi: krásné lidi, ulice, vily, auta, zbožím přeplněné obchody. Za války to v kinech nebylo jinak. Češi potřebovali lež, dávala jim sílu k běžnému životu. Ve filmech typu *Můj brácha má prima bráchu*, vidíme pohodový svět paneláků, pěkné pokojíky teenagerů s magnetákem a muzikou, řeší se triviální problémy. Socialistická realita je potlačena na minimum a nabízen pocit, že když si budete žít jen ve svém pelíšku, budete mít pohodu a klid. A k němu časem i nějaké nedostatkové zboží ...

MS: *Jako příklad může sloužit Husákova stěna.*

FF: Vše se vždy natáčelo ve vylepšených v interiérech, často s věcmi, které byly nadstandardem a většinou nedostupné, protože realita se vylepšovala, aby vše navenek působilo lépe, než ve skutečnosti. Občan tím zároveň pro sebe získával jakousi metu, co vše ještě může mít, pokud se bude snažit. Když mi na Slovensku v roce 1980 zakázali dokument *Tam a zpět*, ve schvalovací komisi seděl i tehdejší generální ředitel Slovenského filmu, režisér a národní umělec Martin Ťapák. Jeho první reakce byla: kde jste vzal ty ošklivé a špatně oblečené lidi, takoví u nás přece nežijí! Odpověděl jsem, že já je nevybíral ani neoblíkal, protože to jsou zcela normální dělníci, které jsem potkal na stavbě metra v Praze a já to jen zdokumentoval. Přerušil mně: nedělejte ze mě hlupáka, já znám slovenské dělníky, to jsou velcí, silní, zdraví chlapi, kteří se umí vyfešákovat. Myslel to upřímně, jen jsme každý žili v jiné zemi a jiném socialismu.

MS: *Je to krásná ukázka, že normalizace je postavena na lži, tedy i kulturní výtvořky jsou postaveny na lži.*

FF: Když něco nevypadá jako jednoznačná lež, protože lež se zručně namixuje ze skutečnosti, která může být idealizovaná, nebo naopak negativizovaná, pak pravda s polopravdou a lží dosáhnou v audiovizuálním zpracování tvaru, kdy se i její skuteční aktéři v tom mohou ztrácet. Tato forma propagandy dnes zažívá svůj vrchol v rusko-ukrajinském konfliktu, kde bez problémů poráží skutečnost a realitu. A i když vše bude jednou prokázáno fakty, taková mistrná lež stejně bude dál žít svůj život.

MS: *Nesmíme zapomínat, že to má velký dopad na lidskou duši.*

FF: Proto ještě dnes mnoho lidí vidí bývalý režim tak, jak on si tehdy přál být interpretován. Vzpomínky to ještě víc zjemňují a přes ně se to předává dál blízkým, kteří to období nezažili. Tržní hospodářství, kterému vládnou peníze, takto idealizuje svoje produkty - totalitní systém, kterému vládne ideologie, svoje myšlenky a moc. To druhé mi přijde nemravnější.

MS: *Lidé se ale stejně upláceli: dostaneš byt, koupíš si stěnu, ...*

FF: Nemyslím si, že by konzumnost byla výdobytkem kapitalismu. Za bývalého režimu byla stejná, ne-li větší, pouze ji omezoval a reguloval stav trhu, neboť existovaly podstatně menší možnosti zisků a utrácení. Vzpomeňte si na ty nekonečné fronty na cokoliv - ovoce, maso, knihy nebo třeba několikaleté pořadníky na auta ...

MS: *Určité „jistoty“ ale byly. Například Karel Gott se svými písněmi, jak zůstat svůj.*

FF: Karel Gott je historickým úkazem. Není to jen jeho hlas, ale i ta schopnost přežít, co z něj vytváří symbol národa.

MS: *Karel Gott se asi nedá porovnávat s Klausem Mainem, frontmenem skupiny The Scorpions. Nádherně to ukazuje, jak jeden člověk může žít dva životy. Byl na odchodu, vrátil se, podepsal Antichartu, zpíval šlágry, které mu psal Karel Šíp, ...*

FF: ... byl vždy a každým oceňován, jmenován národním umělcem ...

MS: ... kteréžto jmenování mu předával Gustáv Husák. V Melantrichu zpíval z balkónu s Karlem Krylem.

FF: Není to myšleno negativně, když řeknu, že v jeho osobě se dokonale odráží mnoho znaků českého charakteru. Byl a je prototypem české mentality, proto mu tak rozumí Češi.

MS: *S bratry Ebenovými musím dodat, že tomu nerozumím a nevyznám se. Jak se člověk může ohnout, nabídnout a přijmout iluzi?*

FF: Člověk jako vy, který nebyl nikdy vystaven tlaku komunismu, má právo klást dnes tyhle otázky a zjednodušovat. Musím však opakovat, co už jsem řekl: herec i zpěvák jsou interpretačními umělci, nekladme na ně větší nároky, než na jiné lidi. Interpretační umělec má svou interpretační identitu, a ta nemusí a většinou dokonce ani není v souladu s osobní. Jejich identita se skládá z jiných identit, které se na ní podílejí - z identit dramatiků, skladatelů, textařů či režisérů. Dopoledne mohou hrát ruského úderníka, nebo zpívat melodie z amerických westernů, večer disidenta, či zpívat s Alexandrovci. Existence interpretačních umělců je tak postavená právě na tom, že střídají identity, protože čím chtějí být lepší, tím musí být pokaždé co nejautentičtější, i když sami žijí a myslí jinak. Mně to připadá schizofrenické, a proto si myslím, že to musí mít nějaký dopad na jejich osobnost, v nějaké míře se stát součástí jejich chování, i když si to sami nepřipouštějí. V praxi to znamená: něco si myslí, ale veřejně vystupují tak, jak to žádá role, publikum a systém, který ho přivádí. I když jejich vlastní pocit je jiný, svůj interpretační výkon vnímají jako něco, s čím se obsahově nemusí ztotožňovat. Jinak si neumím vysvětlit, že i lidé, kterých si vážím a kteří přispěli i k úspěchu sametové revoluce, klidně předtím hráli role v Třiceti pořadech majora Zemana, zpívali na festivalech politické písně, přijímali tituly zasloužilých a národních umělců a tak dále. Jenže jak jinak by mohli třeba sportovci dosáhnout úspěchu, než jako reprezentanti své země, která ale jejich talent a výkony hned politizovala a zneužívala ve svůj prospěch, i když jim šlo jen o sport a ne o ideologii? Nátlaku: „buď zahraješ, nebo uděláš to podle našeho zadání“, bylo těžké odporovat. Konec konců - a neděje se to i dnes, i když v jiném úhlu, třeba na soukromých televizních stanicích a vůbec v soukromých firmách? Neplatí stále: Koho chleba jíš, toho píseň zpívej? Takže je to zapeklité a každý takový čin v bývalém období je třeba hodnotit individuálně: kdy režim zneužíval lidi a kdy naopak lidé využívali režim, ...

MS: ... aby dosáhli svého.

FF: Když má umělec ve svém životě pro svou seberealizaci vymezeno jen určité časové období, které ještě u každé profese může být jinak dlouhé, není jednoduché se vzdát své šance na realizaci a resignovat na přežívání. Například filmový tvůrce byl na společenský systém zcela odkázán. Nemohl si natočit film sám doma na koleně, jak je to už dnes možné, protože tehdy jste nemohl vlastnit profesionální zařízení a ani filmový materiál nešlo soukromě zpracovat. Až druhá polovina osmdesátých let přináší videokamery, ale technicky ještě nedokonalé a u nás stejně velmi nákladné a málo dostupné. Mnoho umělců věřilo, že naleznou kompromis a s režimem si nezádají. Vstoupili do té řeky, dávali si pozor, ale stejně je pak některý z jejich proudů odnesl jinam, než původně chtěli. Byli slabší než ta divoká řeka. Sám jsem to prožil a ani ve zpětném pohledu někdy sám nechápu, jak jsem

vůbec dokázal včas doplavat na břeh. Obětovat se tak, jak to dokázala Marta Kubišová, Věra Čáslavská nebo Vlasta Chramostová, to byl ojedinělý čin. Podle mě jsou ženy silnější a naplněním role matky už je asi nežene tak silný pud seberealizace, jako je to u mužů ...

... Nutnost exilu pro umělce ...

MS: *Pozor, uvedu jméno Rudolf Firkušný, český klavírista, a jaké dílo je za ním!*

FF: Nežil zde, odešel včas a mohl tvořit svobodně, ve svobodné zemi. Moje generace se v tomto systému již narodila, vyrůstala a většina z nás neměla možnost žádné volby, dostatečného přísunu informací, ani srovnání.

MS: *Byli zpracováni.*

FF: Nejméně do roku 1968 jsem režim nijak nevnímali, do mého života více zasahovaly podněty rodiny a sociální skupiny, ve které jsem žil. Pionýrský oddíl byl pro mě stejnou samozřejmostí, jako ministrování v kostele, focení u prvního přijímání jako focení oddílu pod rudým praporem. Když jsme jednou ve škole museli přerušit hodinu náboženství a jet do okresního města vyfotit se jako nejlepší pionýrský oddíl, jako jedinému z dětí mi to přišlo nějak podivné. Zeptal jsem se pana faráře, jestli je to tak v pořádku? Pohladil mě po vlasech a mile řekl: „Co Bohu, Bohu, co státu, státu, Ferko!“ Elektromontér Karel Gott sice pochází z velkoměsta, ale také už vyrůstal v režimu a nebyl obklopen intelektuální rodinou, která by ho mohla názorově kultivovat. Nepochybně si musel projít vlastním vývojem. A jeho rytmus a intenzitu zase určovalo prostředí, které třeba v popmusic mohlo být jiné než ve filmové oblasti. Každého z nás ovlivňovali jiní lidé, kteří nás obklopovali, se kterými jsme měli možnost se seznámit a stýkat. Od těch jsme názorově získali víc než ze školy. S odstupem všemu lépe rozumíme a umíme posoudit, jak jsme se měli chovat správně. Současné generace Němců také měly problém pochopit, jak špatně se mohly kdysi chovat, jak mohly podlehnout Hitlerovi, celý jejich národ. Tak to je a bude i u nás s generacemi, které bývalý režim neprožily na vlastní kůži. Člověk, který sám nebyl vystaven žádné zkoušce, nikdy nemůže tvrdit, jak by se choval a jak by v ní byl obstál.

MS: *Život přece není zkouška, život je především odpovědnost!*

FF: Naopak, život je plný zkoušek a z nich vyplývá odpovědnost. Věděl jste to už, když Vám bylo dvacet?

MS: *Mně je 34 let ...*

FF: To jste už vyrůstal a vystudoval ve svobodné zemi, která vás už odpovědnosti za svůj život učila. Předchozím generacím vlastní odpovědnost byla odejmuta, převzal ji režim, aby mohl váš život kontrolovat a usměrňovat za vás.

... I jiní lidé v kultuře ...

MS: *Uvědomme si, že slušnou práci v kultuře udělal ten, kdo mu pomohl. Jedná se například o Jiřího Suchého, o Semafor. Suchý jistě nebyl „kličkař“, ale šel rovně.*

FF: Šlo svým způsobem o šťastnou generaci šedesátých let, po období totálního vyhladovění. Období, ve kterém můžete umělecky vyrůst a získat nějakou veřejnou pozici, je velmi důležité. Režimu pak nezbývalo než lidi „trpět“, jako například Jiřího Suchého, i když je omezoval. A některé dokonce potřeboval, jak tomu bylo u Karla Gotta. Proto je takovým synonymem, i když Otakar Vávra,

procházející ještě více systémy, je oproti němu přímo golemem.

MS: *Podle tohoto fenoménu byla pojmenována i kniha polského autora Gottland. Karel Gott se stal recepcí naší identity.*

FF: Reprezentuje chování, jaké měla většina, a proto je dodnes lidem blízký.

... Cesty přechodu ...

MS: *My jsme prošli cestu od komunismu do konzumerismu.*

FF: Konzumerismus rozvinula už normalizace, protože byla období, kde jakékoliv vize, jakékoliv naděje, které se objevily v šedesátých letech, byly záměrně nahrazeny konzumem – obývacími stěnami, banány. Ve srovnání s dneškem sice byla nabídka podstatně omezenější, přesto ideály, o které přišli, byly nahrazeny materií.

MS: *Nesmíme se divit, kam jsme došli, je zde kontinuita. Počátek devadesátých let byl pouhým výkyvem.*

FF: Ve druhé polovině osmdesátých let se již dost rozšířily možnosti, jak se dostat k zakázaným knihám, filmům, hudbě, nemálo lidí už nabourávalo povolené hranice svobodné výměny myšlenek, šířil se samizdat, poslouchalo se zahraniční vysílání, organizovaly se tajné burzy. Kdo chtěl, už se dostal k informacím, a kdo se nebál, mohl mít tolik svobody, kolik unesl. Skupiny lidí už byly schopny se opakovaně sejít na Václavském či Škroupově náměstí, občanská společnost se probouzela, i když to byla spíše jen Praha a Brno. Z Polska i Maďarska se šířily reformní snahy a točily se už jiné filmy než u nás, dokonce i v SSSR se objevily jiné pohledy na jejich současnost, protože Gorbačov pootevřel dveře a mluvil jiným jazykem, než jeho předchůdci. A tak po skončení normalizace si nemohla většinová společnost představovat svobodu jinak, než jako naplnění regálů obchodů, protože ty žádnou větší změnou neprocházely. Pro obyčejné lidi, především mimo větší kulturní centra, znamenala svoboda hlavně dostatek, až pak volné hranice.

... Ó česká kulturo ...

MS: *Měli bychom se zeptat, zdali zde byla vytvořena umělá představa, že Češi jsou kulturním národem?*

FF: Za bývalého režimu se tato představa dost podporovala. Omezené náklady knih a tiskovin vůbec, vytvářely ve dnech, kdy vycházely zajímavé tituly, fronty před prodejny a tedy i zdání této kulturnosti. Možná tu představu posílila i šedesátá léta, kdy od dob světové výstavy v Bruselu začala česká kultura pronikat i za naše hranice, byť obehnaná ostnatým drátem, ...

MS: *... což bylo v roce 1958.*

FF: Obecný zájem o kulturu byl v Čechách vždy větší než na Slovensku, kulturní život tu má delší tradici – konec konců, Češi si svoje Národní divadlo postavili sami. Musíme však oddělit Prahu a zbylou část země. I když i mimo ni se kulturní život po revoluci znovu vzpamatoval a nemyslím si, že by dnes nějak významně zaostával za předchozím období. Hlavní město prožívá v rozsahu možností a nabídky rozkvět. Dnes má Praha, v poměru k počtu obyvatel, více divadelních scén než kterékoliv jiné srovnatelné evropské město. Také najdete ve světě jen velmi málo měst, kde je tak bohatá a každodenní koncertní nabídka hudby všech žánrů, včetně klasické. Ale za hranice pronikáme méně, platí to i pro kinematografii. I když jsme v porevolučních letech získali Oscara za Kolju a ještě s dalšími dvěma snímky dostali do užšího výběru, například do hlavní soutěže nejvýznamnějšího světového filmového festivalu v Cannes nebyl přijat žádný český film od roku 1969, ...

MS: ... tehdy tam soutěžili Všichni dobří rodáci a získali Cenu za režii ...

FF: A pak ještě na Berlinale byl v roce 1990 oceněn Menzelův film Skřivánci na niti - jenže ten také vznikl už v roce 1969 ... Takže už 45 let jsme žádnou takovou pozornost za hranicemi naší země nevyvolali...

MS: Kdybychom se vrátili ke kultuře?

FF: Myslím, že představu o české kulturnosti vytvářel především fakt, že kultura byla levná a její přístupnost dokonce organizovaná. Spolu se sportem udržovala přímý kontakt i s nesocialistickým světem, bránila pohlcení naší evropské identity tou východoevropsko-azijskou, a hlavně přes hudbu, film a literaturu zůstávala mostem k západnímu světu. Tím, že koruna nebyla konvertibilní, nešlo sem přivést vše a nedostatek valut se paradoxně stal i regulátorem kvality, kultivátorem ...

MS: ... a nepřekládal se brak.

FF: Náklady knih nebo LP desek nepokrývaly zdaleka poptávku, bylo to často podpultové zboží, což ještě více stupňovalo zájem, ...

MS: ... když lidé nemohli dělat vlastní kariéry.

FF: Kultura tím suplovala i další funkce.

... Kulturní národ ...

MS: V roce 1989 jsme otevírali novou etapu dějin s mýtem, že jsme kulturním národem?

FF: Dnešek ukazuje, že to nebylo tak jednoznačné, že zájem vycházel ve značné míře z podmínek regulovaných kulturních podnětů, jež systém dovolil.

MS: Někdy můžeme říci: zakázané ovoce přitahuje.

FF: To platilo, platí a vždy bude platit. Svobodný trh vyplavil vše, protože je neomezený a neurčený jen vkusem prodejce, ale především zájmem kupce. Tady se projevilo a projevuje, že český spotřebitel není jiný a už vůbec ne výrazně kulturnější, než jsou národy kolem nás. Přijímá i to, o čem jsme si namlouvali, že přijímat nebude. Bylo to třeba u vzniku první komerční televize Nova, kdy se často argumentovalo, že nějaké přihlouplé seriály, estrády nebo béčkové filmy nemohou vzít diváky veřejnoprávní televizi, která dbá o kvalitu. Stačilo pár týdnů - a vše bylo jinak. Dokonce to zpětně vypadá, že hranice vkusu komerčních televizí se od té doby propadají ještě více. A veřejnoprávní televize, s ambicí se jim vyrovnat, také ustupuje více, než tehdy.

MS: Mýtus se boří, přestože potenciál zde existoval, ...

FF: ... ale ještě zůstala určitá skupina, která některé návyky neopouští a snaží se v kulturních nabídkách hledat nějaké podněty, orientovat v jejich záplavě. Přesto, že se už nestojí fronty před knihkupectvími, stále máme prodejen knih dost, ne-li více, než vidím v jiných evropských zemích. Stále jsou zde divadla, o nichž se psalo, že většina z nich nepřežije. Přežila, dokonce vznikla nová.

I roční produkce českých filmů už je větší než za bývalého režimu. Jenže potupně klesá jejich kvalita. Tím, že se do kin pouštělo cokoliv bez ohledu na ni, začaly české filmy opouštět i diváci, kteří je tradičně preferovali. Ještě v devadesátých letech se objevovala díla, která přesahovala návštěvnost milion diváků, dnes jen velmi málo nejúspěšnějších titulů přesáhne půlmilionovou hranici, většinou jen komedie.

MS: *Zde se dostáváme k tomu, že myslet bolí.*

... Kultura a televizní trh ...

MS: *Jste součástí médií, nemyslíte si, že velkým demytizačním prostředkem byl vznik televize Nova, která získala licenci na vysoce intelektuální projekt?*

FF: Vznik televize Nova byl už mnohokrát popsán. Je typickým příkladem rodícího se lobbismu a korupce první poloviny devadesátých let. Exemplárním příkladem lži, se kterou bylo možné veřejně uspět: získali jste souhlas a exkluzivní podmínky pro něco, co jste deklarovali, ale pak nic z toho nedodrželi. A to beztrestně a ještě s ekonomickou podporou státu. Věřím, že i to mohlo být dobrou inspirací tehdejšímu podnikatelům. Pro další vývoj naší audiovizuální tvorby pak byla „lakmusovým papírkem“, jak se bude vyvíjet a co vše unese vkus diváků. Televize v předrevolučním období přece jen, i přes režimní propagandu, v nějaké míře také kultivovala diváky a rozvíjela jejich vkus a vzdělanost. Televize Nova, která pro všechny další komerční stanice vymezila standardy, na něco takového rezignovala. Okamžitě se začala podbízet a pracovat s nejnižšími pudy a potřebami adresátů. Ano, jejím cílem byla úspěšnost a tedy maximalizace zisku. Přesto si dodnes myslím, že mohla projít aspoň nějakým průzkumným obdobím. Domnívám se totiž, že u tehdejšího vyhladovělého diváka by byla stejně úspěšná, i kdyby si postavila svou latku o něco výš. Chybou bylo a je, že veřejnoprávní televize, kterou občané platí proto, aby zaplňovala místa ignorovaná komerčními televizemi, s ní začala soutěžit. Tím přispěla k ještě většímu snižování nároků komerčních televizí, které hledaly prostor, kam už ona nepůjde. Přes velký rozvoj informačních technologií, myslím si, že média a televize zvláště, jsou stále a mohou být důležitým integračně-sociálním, informačně-názorovým prvkem s velkou mírou vlivu na etický, estetický a kulturní rozvoj národa, na jeho identitu a tím i naši další budoucnost. Pokud se tím nezačnou více zabývat především veřejnoprávní média, pomine důvod jejich dalšího financování obyvatelstvem. Rozvíjení úrovně našeho národa považuji za povinnost veřejnoprávních médií, ...

MS: *... mohou probouzet kritické myšlení, ...*

FF: ... potřebu vnímat, objevovat, inspirovat a rozvíjet lidskou osobnost, mapovat historii, abychom lépe chápali současnost, zpracovávat témata a osudy, kterými se komerční televize nezabývají a zabývat nebudou. Dbát o podporu naší kultury rozvojem žánrů a talentů, včetně podpory českých filmů a tak dále. Je neospravedlnitelné, že nenatočila film o Janu Palachovi a musel vzniknout v americké kabelové televizi HBO, zatímco měla dostatek peněz na nejdražší projekt – povrchní Sanitku! Stejně mě mrzí, když pak vidím, kolik finančních prostředků jde na triviální záležitosti typu kriminálek nebo bezobsažných „vztahových“ seriálů, zatímco chybí svědectví o našich dějinách, analýzy problémů a životů současníků. Veřejnoprávní televize rezignovala na vzdělávání a dokonce i zábavný žánr, ve kterém měla tradici s dobrými výsledky.

MS: *Jak uvažujete o zábavě? Kvůli čemu lidé usilují o to, aby byli bavení?*

FF: Humor osvobozuje, uvolňuje od zběsilého rytmu doby, ve kterém žijeme. Bývalý režim zcela plánovitě poskytoval víkendové zábavné pořady, jejichž sestřihy a scénky dnes Česká televize omílá donekonečna každý týden! V televizní zábavě jsme se od té doby nikam neposunuli a třeba můj pokus se satirickou Českou sodou musel skončit pro alibismus, když právě na takový pořad nebyl dostatek finančních prostředků, ani vůle ho vysílat pravidelně a ve vyhovujícím vysílacím čase. To bude i za dalších dvacet let stále pouštět scénky z Televariety, Holzmana a Menšíka? Nemyslí na svoji budoucnost, protože ztrácí mladé diváky. Nezískává je a neovlivňuje - v pozdějším věku ji už nemusí potřebovat.

MS: *Dobrá, existuje řešení?*

FF: Především Česká televize musí mít konečně nějakou vizi, musí si najít své místo v komplexu soukromých televizí. Nejít stejnou cestou jako ony, nesoupeřit s nimi stejnými zbraněmi, ale vytvářet k nim alternativu i ve zbývajícím obsahu, nejen ve zpravodajství. Dnes mi chybí pravidelné původní dokumentární cykly, přinášející svědectví o naší době a zemi. Stejně o našich dějinných událostech, protože nestačí pouze si o tom povídat v diskusních pořadech, které již nové generace nedokážou oslovit. Tedy nejen dokumenty, ale i historické rekonstrukce nebo hrané seriály. Místo bulvárních portrétů „hvězdiček“ přinášet inspirativní portréty osobností, které posouvají náš národ dopředu. To by se mělo dělat systematicky a koncepčně, aby se nezachycovaly stále jen stejné osoby nebo obory, ale napříč všemi vrstvami společnosti. Aby vznikala databanka potenciálu národa. Zobrazovat, hledat, zaznamenávat zásadní společenské konflikty, nejen jejich artefakty v rámci investigativní publicistiky. Zábavu také nelze nahrazovat přenosy z různých předávání cen a anket. Každý autor roste a vyvíjí se jen na příležitostech, které k tomu má a nová generace humoristů tuto šanci nemá. To platí nejen pro humoristy, ale také třeba u hudebních interpretů. Po pětadvaceti letech od revoluce obrazovkám stále vévodí Karel Gott s pěchotou kolegů 60 let plus. Stačí se podívat na Slovenskou televizi, kde tento žánr už dávno ovládá nová generace. Kdo jiný, než veřejnoprávní televize už měla dávno rozvíjet prostor i v tomto žánru, tím spíše, když pro ni komerční stanice ve svých soutěžích vyprodukovaly dostatek podnětů. Jakou stopu budou nacházet příští generace z jejího současného vysílání? Setrvačnost, neustálý vliv předrevolučních let, minimum vlastních originálních formátů, sebekontrola, nedostatek sebevědomí jako reprezentanta veřejného zájmu, který nemusí být totožný s reprezentantem a zájmem politických stran.

MS: *Můžeme se tázat, jestli naše vzájemné myšlení není v protikladu k průměrnému člověku.*

FF: Česká televize má dostatečný prostor, má již pět programů pro naplňování společenské potřeby. Já ji vnímám obdobně jako národní instituce typu Národního divadla, Národního muzea, Národního archivu. Ani Česká filharmonie nedoprovází hity Michala Davida, i když by to nepochybně zahrála bravurně! Ale může dělat populární koncerty. Národní muzeum nedělá výstavu šatů Marilyn Monroe, má důležitější věci, kterým se věnuje. A v Národním divadle se nezpívá a netančí Mamma mia. ČT by měla vytvářet audiovizuální archiv národních hodnot. Musí hledat, zobrazovat, zaznamenávat zásadní společenské konflikty. Nespokojit se jen s natáčením pouhých artefaktů v rámci investigativní publicistiky. Začátkem devadesátých let taková snaha ještě byla a ČT si chtěla udržet zvláštní postavení nejen způsobem financování, ale i obsahem. Proto také moje studio Febio vytvářelo cykly Oko, Gen, Genus, Cestománie a další, které svým obsahem byly veřejnoprávnější, než pozdější ČT vedená Jiřím Janečkem. Tento bývalý šéfredaktor komunistického týdeníku Palcát, byl dosazen do funkce generálního ředitele zákulisím Rady ČT, složené ze zástupců jednotlivých politických stran, pak tyto poslední znaky původních snah zlikvidoval. ČT nemohla být jiná, než jaký byl tehdejší stav společnosti, politické reprezentace a bývalých kádrů v jejím vedení ...

MS: *Budu-li nepříjemný a vyhrotím to, řeknu: když se v Praze může stavět tunel Blanka, proč Česká televize nemůže jednat, jak jedná. Jsem přesvědčen, že bychom mohli udělat takovou linku: veřejnoprávní média před rokem 1989 sloužila straně, nyní slouží tužbám průměrného člověka, televize se podbízí.*

FF: Kdyby se podbízela pouze divákům, ale mě připadá, že se podbízí moci – politikům a politickým stranám a dokonce i některým vlivným podnikatelům a lobbistům.

MS: *Nádherně to ukázala scéna generálního ředitele ČT a Miloše Zemana s popelníčkem.*

FF: Česká televize si nechrání svou nezávislost, která zde byla na počátku devadesátých let. Proto tehdy mohlo vzniknout Febio, mohl jsem přijít s dokumentárními projekty. Dnes by již vzniknout nemohlo a s ničím takovým bych už neuspěl. Lidé nechtějí sledovat žádné problémy a chybí odvaha k činům. Jakoby současná společnost už byla zase znormalizovaná, i když tentokrát ne ideologií, ale

penězi, protože vše se zdůvodňuje nedostatkem peněz, je to takové zaklínadlo, jak cokoliv omluvit ...

MS: *Je to nenormální stav v porovnání jaký vládne v BBC nebo jiných renomovaných veřejnoprávních institucích?*

FF: Každý si míru své svobody i nezávislosti určuje sám. To by mělo platit i pro veřejnoprávní instituce, v jejichž čele by měli stát lidé, kteří jsou veřejně respektováni za předchozí výsledky své činnosti a občanské postoje, a tím jsou i zárukou nezneužití této nezávislosti. Nedostatek nezávislosti České televize je důsledkem nedostatku respektu a vnitřní svobody jejich představitelů, kteří si ji nedokážou a možná ani nechtějí ubránit před Radou ČT. Sami si vytvářejí limity, kterými je pak omezován i management, závislý na svých funkcích. Nechtějí o ně přijít, a proto nic neriskují ani neinicují. Kdo nic nedělá, nic nepokazí. Je to jen udržování jakéhosi stavu, o kterém se ví, že nenaruší nikomu jeho bezpečí a jistoty. Záměry se naplňují jako kdysi, zřejmě aby se mohlo vykázat, že byly splněny. Tak byl před pár týdny naplněn i závazek, že se obnoví politická satira. Nakonec to nebylo skoro vůbec politické, a satira jen komunální. Její obsah z převážné části mohl vzniknout kdykoliv a kdekoliv. Žádná, a už vůbec ne konkrétní, satira české reality. Svobodný názor a kritický osten se zužuje na frekvenci vulgárních výrazů a sexuálních praktik. To jsou, podle veřejnoprávního média, ty hranice otevřenosti, svobody a demokracie ...

MS: *Jedná se spíše o úpadek ...*

FF: ... a dokumentaci veřejnoprávní tvůrčí svobody a jejího pojetí politické satiry. Připadá mi to, jako kdyby si už politici zprivatizovali i naše duše, naše myšlení, a to poté, co si privatizovali své funkce, někteří i židle v Parlamentu, na kterých už dávno nesedí. Chybí alespoň pár takových osobností, jaké se, byť na krátkou dobu, v něm shromáždily v prvním porevolučním období ...

MS: *... lidi s morálním přesvědčením.*

FF: Jednalo se o lidi, za kterými byl obdivuhodný životní příběh, výsledky, něco! Teď už to není. Shromažďují se v něm neúspěšní zástupci různých profesí, pro které často jen vstup do politiky byl příležitostí k atraktivnímu finančnímu příjmu, a jedinou záchranou před zapomenutím ...

MS: *Vzpomeňme si na doktora Ratha. To jediné, co uměl, byla „proměna“ vína v peníze.*

FF: Dokázal to jako druhý - po Ježíšovi.

... Meze státu v kultuře ...

MS: *Již jste to naznačil: stát by měl být zainteresován v Národní galerii, v Národním muzeu ...*

FF: To, co ze zákona podporuje stát, co on hradí, nebo na co přispívají přímo občané, by mělo mít a plnit národní funkci. Ať na to dohlíží sbory vážených lidí, ale ne poslanci nebo politické strany, které mají jinou roli. Tyto organizace plní nadčasovou, nadpolitickou funkci, jejíž obsah neurčují výsledky voleb, ale národní zadání. Jejich nezávislost je stejně nutná, jako u soudců. Proto ty vážené občany nemají vybírat politické strany, ale ať je také, třeba jako senátory, volí občané, nebo fórum zástupců vybraných občanských institucí.

... Financování kultury ...

MS: *Také jsem se chtěl dotknout otázky financování kultury, protože některé projekty musí horko těžko shánět podporu.*

FF: Jsme malý národ, a proto úloha státu v kultuře je větší než u velkých národů. Bez jeho pomoci se

totiž nemusí podařit ji zachovat, natož rozvíjet. U nás nemůže uspět americký model, protože se opírá o velkou a silnou ekonomiku a hlavně obrovský trh. Tam může plynout dostatek prostředků od soukromých firem, protože je tam nejen dobře rozvinutá kultura sponzoringu, soukromých kulturních nadací a grantů, ale i osvědčených osob, které na ni přispívají ze svého majetku, někdy už několik generací. To u nás není a v bývalém režimu ani vzniknout nemohlo, a když se podíváme, jací lidé zde po revoluci zbohatli, tak ani se nedá předpokládat, že to někdy může mít masovější rozměr.

MS: *Sluší se říci, že Baťa vytvořil prakticky celý Zlín – a to od základů i s filmovým průmyslem.*

FF: U všech malých národů, a ukazuje to situace nejen v severských zemích, ale třeba i ve Francii, stát má důrazně podporovat národní kulturu. Ta je nejvýraznějším znakem identity, spojení lidí. Kultura není spotřební zboží, jak to vnímal Klaus, který ji ve svém životě pravděpodobně užíval takhle. Kultura je vyjádřením nejlepších schopností národa. A ten desetimilionový národ, menší než některé světové velkoměsto, se bez toho neobejde, pokud si chce zachovat jazyk, paměť, tradice a místo mezi ostatními národy ...

MS: *Tedy to, co máme v genech, proto jste točil Gen ...*

FF: Vnímal jsem ho i jako archiv myšlenek, podnětů, obraz našeho intelektuálního potenciálu, z něhož vycházejí schopnosti národa. Výsledky národní kultury mají největší vliv na jeho rozvoj, co dokazuje její prolínání v našich životech. Navíc – Češi stále mají bližší vztah k vlastní realitě, ke svým podnětům nebo podnětům vycházejícím z jejich prostředí, z jejich půdy, z jejich kultury než k cizím. To znamená, že kultura je součástí národní půdy, z níž vycházejí „živiny“ a na níž mohou růst další plody lidského ducha. Stále říkám: národ bez vlastní kultury je ztracen.

MS: *Co budoucnost národa a budoucnost České republiky v Evropě či globalizovaném světě?*

FF: Ať už naši demokracii vyčítáme cokoli, je nepochybné, že žijeme ve svobodné zemi a na nejlepší životní úrovni v historii tohoto národa. V dějinách nic nebylo navždy, proto si i naši demokracii a svobodu musíme hlídat a pečovat o ně. Budoucnost tak malého národa bude, podle mne, vždy jistější a naše bezpečnost větší, jen ve spojení se silnými sousedy. V současném světě musí stát proti zlu, které dnešek z různých stran přináší, silný subjekt schopný ubránit naši evropskou identitu a demokracii. Tím subjektem může být jen sjednocená Evropa. Jsme členy EU krátce, přesto většinu z té doby jsou nejviditelnější především její kritici a protievropští politici, mnohdy nepochybně zaštiťováni dezinformačními kampaněmi různých tajných služeb a lobbistů, kteří se bojí omezení svého vlivu u nás. Ale, ať se nám to líbí nebo ne, kdo jiný a lépe může zajistit budoucnost tohoto národa i této země lépe než EU? Musíme aktivněji s těmito náladami bojovat a více se k ní hlásit, více ji podporovat a pomáhat ji rozvíjet. Jsme Evropané – s Evropou kráčíme i padáme a pouze v ní vidím budoucnost tohoto národa i České republiky.

MS: *A co je pro váš osobní život nejdůležitější?*

FF: Svoboda a láska. Ale do svého filmu *Zvláštní bytosti*, natočeném v roce 1989 těsně před revolucí, jsem do závěrečné scény filmu vložil i citaci z knihy Izajáše, jako po staletí nehynoucí poselství pro lidské bytí, se kterým souzním dodnes: „Běda těm, kdo říkají zlu dobro a dobru zlo, kdo vydávají tmu za světlo a světlo za tmu, kdo vydávají hořké za sladké a sladké za hořké! Běda těm, kdo jsou moudří ve vlastních očích a rozumní sami před sebou, kdo za úplatek ospravedlnují svévolníky a spravedlivým upírají spravedlnost.“

